

PRAKTIČNE SMJERNICE ZA SUDOVANJE NA DALJINU U SREDNJOJ I ISTOČNOJ EUROPPI

ADVANCING THE RULE OF LAW

Institut CEELI češka je neprofitna organizacija sa sjedištem u Pragu, a posvećena je radu za opće dobro kroz razvoj i stručno usavršavanju međunarodne mreže sudaca i drugih pravnih stručnjaka koji se zalažu za promicanje vladavine prava. U okviru svojih inovativnih programa stručnog usavršavanja i drugih aktivnosti Institut surađuje sa sucima, odvjetnicima i predstavnicima civilnog društva na izgradnji društava utemeljenih na poštovanju zakona. Institut CEELI ponosi se raznolikošću i kvalitetom programa koje je osmislio, sručnjačkim razmjenama koje promiče te inovativnošću svojeg programskog rada i tragom koji ostavlja svojim doprinosom jačanju vladavine prava u zemljama gdje je to najpotrebnije. Naša nastojanja okrenuta su stvaranju neovisnih, transparentnih i učinkovitih pravosudnih sustava, osnaživanju demokratskih institucija, promicanju borbe protiv korupcije, prevladavanju složenih sukoba, njegovanju ljudskih prava te potpori predstavnicima pravne struke i civilnog društva u represivnim sredinama. Sjedište Instituta CEELI nalazi se u praškoj Vili Grébovka, povijesnom zdanju iz devetnaestog stoljeća koje je danas obnovljeno i preuređeno u najsvremeniji kongresni centar sa smještajnim kapacitetima za polaznike i druge korisnike.

PRAKTIČNE SMJERNICE ZA SUDOVANJE NA DALJINU U SREDNJOJ I ISTOČNOJ EUROPPI

Drugo izdanje 2022.

SADRŽAJ

Zahvale	5
Uvodna riječ	7
Pojmovnik	9
Kratice	11
Poglavlje 1. Mogućnosti i izazovi sudovanja na daljinu	13
Poglavlje 2. Međunarodni pravosudni standardi koje treba poštovati	15
Podsjetnik	15
A. Minimalni standardi poštenog suđenja i pristupa pravosuđu	17
B. Prava na pošteno suđenje u kontekstu sudovanja na daljinu	19
C. Nacionalni pravni okvir	24
Poglavlje 3. Određivanje prikladnosti predmeta za sudovanje na daljinu	25
Podsjetnik	25
A. Opći čimbenici	28
B. Dokazna pitanja	30
C. Posebna razmatranja	31
D. Tehnička ograničenja	32
E. Prekogranična pitanja	33
Vrijeme i mjesto	34
„Neposredno“ izvođenje dokaza	34
„Posredno“ iznošenje dokaza	34
Jezik i usluge tumača	34
Troškovi	35
Poglavlje 4. Tehnologije i upravljanje predmetima	37
Podsjetnik	37
A. Različite tehnološke platforme	38
B. Upravljanje predmetima	40
C. Hibridna ročišta	41
D. Informatička podrška (za suce, osoblje, sudionike itd.)	42
Poglavlje 5. Praktični savjeti za vođenje ročišta na daljinu	43
Podsjetnik	43
A. Priprema za ročište na daljinu	45
Uvodna razmatranja	45
Davanje prethodnih uputa	45

Informatička podrška (za suca, osoblje i stranke)	47
Zakazivanje ročišta	48
Vođenje zapisnika o ročištu	49
Vođenje računa o nesvesnoj pristranosti	50
Vođenje računa o utjecaju na vlastitu dobrobit	50
B. Utvrđivanje identiteta stranaka	51
C. Načela ponašanja tijekom postupka na daljinu	52
Preporuke za domaća tijela, sudbena vijeća, udruge sudaca i druga nadležna tijela	52
Na početku ročišta	52
Doličnost	53
Postupanje sa sudionicima koji ometaju ročište te posljedice i sankcije za ometanje ročišta	54
Na kraju ročišta	54
D. Komunikacija između stranke i odvjetnika	55
E. Svjedočenje na daljinu	56
Opća razmatranja	56
Priprema	56
Lokacija	56
Podrška za svjedoke	56
Podrška i postupanje s ranjivim svjedocima	57
Sprečavanje i postupanje kod nezakonitog utjecanja na svjedoke	57
Kada bi sud trebao prekinuti ili zaustaviti svjedoka u davanju iskaza?	59
F. Javnost ročišta	60
Poglavlje 6. Sigurnost, privatnost i pohrana podataka	61
Podsjetnik	61
A. Uvod	63
B. Vrste dokumentarnih dokaza	65
C. Pitanja privatnosti i povjerljivosti	66
Neovlašten pristup dokazima	67
Lokacija sudionika	67
Razmjena datoteka	67
D. Autentikacija dokumenata i jamstvo sigurnosti podataka	68
Elektronički potpisi	68
E. Razmjena i pohrana	71

ZAHVALE

Prvu verziju ovog vodiča izradili su Institut CEELI, članovi njegove Pravosudne mreže za srednju i istočnu Europu te polaznici njegova prvog certifikacijskog tečaja iz sudovanja na daljinu, održanog koncem 2020. i početkom 2021. Druga skupina polaznika tečaja održanog tijekom 2021. i 2022. pridodala je stanovita dodatna zapažanja i odjeljke. Institut CEELI zahvaljuje Radnoj skupini koja je prilikom tog tečaja zamislila i sastavila ove Praktične smjernice za sudovanje na daljinu:

sudac Gjorgji Andonov, Sjeverna Makedonija

sudac Shota Bichia, Gruzija

sutkinja Ksenija Flack Makitan, Hrvatska

sutkinja Radoslava Kačerilska, Bugarska

sutkinja Snežana Marjanović, Srbija

Andrej Božinovski, Sjeverna Makedonija

U sastavu radne skupine za drugo izdanje bili su:

gđa Tamar Chalidze, Gruzija

sudac Betim Jahja, Sjeverna Makedonija

sutkinja Tina Jakupak, Hrvatska

sudac Nenad Saveski, Sjeverna Makedonija

sutkinja Vera Doborjginidze, Gruzija

Na ovom dokumentu radili su pro bono, tj. bez ikakve naknade i u službi javnosti radi pomoći sucima u njihovu radu.

Za svoj dragocjen doprinos izradi ovih Smjernica zahvalu zaslužuju i Rachel Murray, profesorica međunarodnog prava ljudskih prava na Sveučilištu u Bristolu (UK) i ravnateljica tamošnjeg Centra za provedbu ljudskih prava; Freda Grealy, viša voditeljica programa na Institutu CEELI; Lilia Festa-Zaripova, administratorica tečajeva na Institutu CEELI; te Malory Hudson i Maggie Utecht, pravni vježbenici na Institutu CEELI (William & Mary Law School).

Ovaj projekt omogućen je zahvaljujući bespovratnim sredstvima i trajnoj potpori Ureda za međunarodnu borbu protiv trgovine drogom i suzbijanje kriminala (INL) pri Ministarstvu vanjskih poslova SAD-a.

UVODNA RIJEĆ

Institut CEELI radi na stručnom usavršavanju sudaca s prostora srednje i istočne Europe te im pruža podršku u radu još od 2000. godine. Ove *Praktične smjernice za sudovanje na daljinu u srednjoj i istočnoj Europi* izrađene su u okviru Mreže za pravosudne razmjene u srednjoj i istočnoj Europi. Riječ je o dugogodišnjoj inicijativi koju je Institut pokrenuo 2012. i u kojoj sudjeluju neki od najboljih i najspesobnijih sudaca u usponu iz dvadeset i jedne zemlje te regije. Njihova redovita okupljanja omogućavaju razmjenu najbolje prakse u području neovisnosti, integriteta i odgovornosti pravosuđa te upravljanja sudovima.

Suočeni s pandemijom bolesti COVID-19, pravosudni sustavi iz svih dijelova regije i svijeta morali su provesti hitre prilagodbe u svom svakodnevnom radu. Mnogi sudovi bili su primorani na brz prelazak u digitalnu sferu. Kako bi odgovorio na taj izazov, Institut CEELI krenuo je u potragu za rješenjima koja bi pravosudnim sustavima pomogla u nastojanjima da odgovore na pandemiju i prilagode se korištenju novih virtualnih platformi. Sad se trudimo osloniti na iskustva stečena u proteklih osamnaest mjeseci i iskoristiti tu priliku kako bismo za potrebe sudovanja na daljinu pružili trajne praktične smjernice koje će ostati mjerodavne i nakon pandemije. Naime, vjerujemo će pojačani naglasak i ubuduće biti na primjeni tehnologije i sudovanju na daljinu. Promicanje tehnoloških rješenja kojima se pospješuje sudovanje i jamči učinkovitije, pravodobno i svima pristupačno pravosuđe jedna je od ključnih zadaća svakog suvremenog pravosudnog sustava.

U tom smislu, Institut CEELI iznjedrio je ovo drugo prošireno izdanje *Praktičnih smjernica za sudovanje na daljinu u srednjoj i istočnoj Europi*. Riječ je o nastavku i nadopuni ranijeg izdanja Smjernica koje je Institut CEELI objavio u travnju 2021. Ove Smjernice proistječu iz rasprava koje smo sa sucima vodili prilikom prošlogodišnjih tečajeva stručnog usavršavanja. Radi se o internetskom tečaju „Najbolje prakse za sudovanje na daljinu“, koji je trajao od jeseni 2020. do proljeća 2021., te internetskom tečaju „Digitalno pravosuđe u srednjoj i istočnoj Europi – postizanje pravičnosti, odgovornosti i transparentnosti“, koji se odvijao od travnja do lipnja 2021. Smjernice su plod inovativnosti i prilagodljivosti pravosuđa, a odražavaju iskustva, rasprave i praksu članova naše Mreže u proteklih godinu dana. Ovaj dokument zamišljen je radi davanja sažetog osvrta na trenutačno stanje, iznošenja realnih rješenja i pružanja praktičnih savjeta kako bi se postavio okvir kojim će se sudovanje na daljinu rukovoditi i u budućem razdoblju. Sudovanje na daljinu sastavni je dio suvremenog pravosuđa, a suci i odvjetnici morat će se i nadalje prilagođavati dalnjem razvoju tih procesa.

Ovaj dokument bitan je za suce kao pojedince, ali i za one odgovorne za razvoj politika i smjernica za pravosudnu praksu, pa tako i za članove sudbenih vijeća, predsjednike sudova, čelnike udruga sudaca i sve druge predstavnike pravosuđa odgovorne za uređivanje radne prakse sudaca.

Pri sastavljanju ovog dokumenta, Institut CEELI i Mreža sudaca služili su se raznovrsnom građom i izvorima informacija, pa tako i politikama i preporukama cijelog niza međunarodnih organizacija. Naposljetku, napominjemo da su ove Smjernice zamišljene isključivo kao osnovna načela, a ne kao „najbolja praksa“. Premda se u Smjernicama iznosi niz praktičnih preporuka, važno je naglasiti da se ponašanje sudaca mora uvijek rukovoditi postojećim međunarodnim normama te domaćim zakonima, propisima i mjerodavnim smjernicama sudbenih vijeća.

Već smo napomenuli da je Mreža za pravosudne razmjene Instituta CEELI u travnju 2021. objavila prvo izdanje ovih Smjernica u kojem su se ogledale pouke izvučene u početnom razdoblju pandemije. Taj dokument velikim su dijelom izradili suci koji su sudjelovali u našem prvom certifikacijskom tečaju iz sudovanja na daljinu. U ovom novom i dorađenom izdanju Smjernica ogleda se cijeli spektar stečenih iskustava i prakse koju su suci iz naše Mreže razvili u minulih godinu dana. Ove smjernice bit će prevedene na jezike zemalja regije. Budete li u tom smislu imali kakve posebne zahtjeve, molimo vas da se obratite na adresu Freida.grealy@ceeli.eu.

POJMOVNIK

Uvažavajući različitost pojmova koji se rabe u pojedinim zemljama i na pojedinim sudovima, ovaj pojmovnik sadržava (neslužbene) definicije pojmova koji se spominju u ovom dokumentu.

- **Sigurnosni sustav** – proces stvaranja sigurnosnih kopija datoteka i korisnih neophodnih podataka povezanih s određenim sustavom za slučaj njihova oštećenja, brisanja ili gubitka.
- **Širina pojasa** – brzina internetskog priključka mjerena količinom podataka koje je moguće prenijeti u određenoj jedinici vremena.¹
- **Odvojene prostorije** – funkcionalnost koja domaćinu omogućava smještanje sudionika u zasebne virtualne prostore (tj. prostore različite od virtualne sudnice).²
- **Upravljanje predmetima** – sustav kojim se sud koristi za ulaganje spisa, pohranu dokaza i razmjenu neophodnih pisanih podataka između sudionika i suda.
- **Priključak** – pristup internetu koji korisniku omogućava sudjelovanje u videokonferencijskom ili audiokonferencijskom sastanku.³
- **Uređaj** – elektronička oprema koja se koristi za potrebe komunikacije (npr. telefon, tablet, računalo).⁴
- **Elektronički dokaz** – svaka dokazna informacija koja je pohranjena ili se prenosi u digitalnom obliku.⁵
- **Elektronički potpis** – svaka vrsta potpisa u elektroničkom obliku.⁶
- **Ročište** – sudski postupak u kojem se raspravlja o nekom pravnom ili činjeničnom pitanju te se iznose dokazi radi lakšeg donošenja odluke o tom pitanju;⁷ ili službeno ispitivanje neke građanskopravne ili kaznenopravne stvari koje se provodi pred sucem i u skladu sa zakonima određene države.⁸

¹ Vrhovni sud Viktorije (2021.), Pojmovnik virtualnih ročišta [na internetu]. Dostupno na: <https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ SHERLOC UNODC. 2021. Elektronički dokazi [na internetu]. Dostupno na: <https://sherloc.unodc.org/cld/topics/electronic-evidence/index.html?Lang=en>

⁶ Cryptomathic (2021.), Što je elektronički potpis? [na internetu]. Dostupno na: <https://www.cryptomathic.com/products/authentication-signing/digital-signatures-faqs/what-is-an-electronic-signature>

⁷ The Free Dictionary (2021.), rječnička natuknica „ročište“ [na internetu]. Dostupno na: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/hearing>

⁸ Encyclopedia Britannica (2021.), rječnička natuknica „ročište“ [na internetu]. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/hearing-law>

- **Domaćin** –glavni voditelj ročića na daljinu.⁹
- **Hibridno ročište** – ročište na kojem su neki od sudionika prisutni u sudnici (u pravilu barem sudac), a drugi mu se putem interneta priključuju na daljinu s neke druge lokacije.
- **Internetski prijenos** – prijenos zvukovnih i/ili slikovnih podataka u stvarnom vremenu (za razliku od snimke).
- **Isključivanje/uključivanje zvuka** – mogućnost isključivanja mikrofona tijekom videokonferencijskog ili audiokonferencijskog sastanka, pri čemu mikrofon ne prenosi nikakav zvuk, a dotičnog sudionika ne mogu čuti drugi sudionici.¹⁰
- **Platforma** – komunikacijska usluga (preko videoveze i/ili audioveze) koja omogućava sudjelovanje na digitalnim sastancima putem poziva e-poštom ili telefonskog poziva (kao što su Zoom, Webex itd.).¹¹
- **Ročište na daljinu** – ročište na kojem se suci, stranke, pravni zastupnici i/ili svjedoci („sudionici“) fizički ne okupljaju na istoj fizičkoj lokaciji, a u pravilu podrazumijeva neku vrstu videokonferencijskog ili telekonferencijskog sustava¹²; katkad se naziva i „internetsko“ ili „virtualno ročište“.¹³
- **Dijeljenje zaslona** – dijeljenje pristupa određenom računalnom zaslonu.¹⁴
- **Sudski poziv** – nalog koji izdaje sud; primjerice, pismeno kojim se pojedincu nalaže da se pojavi pred sudom.

⁹ Vrhovni sud Viktorije (2021.), Pojmovnik virtualnih ročića [na internetu]. Dostupno na:
<https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

¹⁰ Vrhovni sud Viktorije (2021.), Pojmovnik virtualnih ročića [na internetu]. Dostupno na:
<https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

¹¹ Ibid.

¹² Vrhovni sud Sjeverne Irske, Uputa o privremenoj praksi 01/2020, Ročišta na daljinu,
<https://www.judiciaryni.uk/sites/judiciary/files/decisions/Practice%20Direction%2001-20.pdf>; Služba za pravnu pomoć u Michiganu (2021.), Što očekivati na virtualnom ročištu? [na internetu]. Dostupno na:
<https://michiganlegalhelp.org/self-help-tools/going-court/what-expect-virtual-hearing>

¹³ OESS - Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Prava na pošteno suđenje i javnozdravstvene krize (2021.), https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/487471_0.pdf; Vrhovni sud Viktorije (2021.), Pojmovnik virtualnih ročića [na internetu]. Dostupno na:
<https://www.supremecourt.vic.gov.au/law-and-practice/virtual-hearings/virtual-hearings-glossary>

¹⁴ Vidjeti npr. Služba za sudove i sudišta Njezinog Veličanstva (2021.), Kako razmjenjivati dokumente na videoročiću preko videoplatforme u oblaku? [na internetu]. Dostupno na: <https://www.gov.uk/government/publications/how-to-join-a-cloud-video-platform-cvp-hearing/how-to-share-documents-in-a-cloud-video-platform-video-hearing#share-your-screen>

KRATICE

VE – Vijeće Europe

CCJE – Savjetodavno vijeće europskih sudaca

CEPEJ – Europska komisija za učinkovitost pravosuđa

EKLJP – Europska konvencija o ljudskim pravima

ESLJP – Europski sud za ljudska prava

eIDAS – Elektronička identifikacija, autentikacija i usluge povjerenja

GDPR – Opća uredba o zaštiti podataka

MPGPP – Međunarodna povelja o građanskim i političkim pravima

IT – informacijska tehnologija

LAN – lokalna računalna mreža

OESS/ODIHR – Organizacija za europsku suradnju i sigurnost/Ured za demokratske institucije i ljudska prava

POGLAVLJE 1.

MOGUĆNOSTI I IZAZOVI SUDOVANJA NA DALJINU

Sudovanje na daljinu odnosi se na održavanje ročića ili provođenje drugih sudske radnji (uključujući razmjenu dokaza i dokumenata) kod kojeg jedan ili više sudionika, uključujući suca, nisu nužno fizički prisutni, već sudjeluju korištenjem tehnologije ili elektroničkih sredstava. Kako napominje Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESE), „takva IT rješenja obuhvaćaju videoplatforme za održavanje ročića na daljinu, sustave koji omogućavaju arhiviranje, distribuciju i razmjenu dokumenata, digitalno upravljanje predmetima i e-potpise. Uporaba takve tehnologije iziskuje internetsku povezanost i sigurnost podataka te pristup korisnika sudova računalima, kamerama/web-kamerama, mikrofonima, zaslonima i bežičnom (Wi-Fi) umrežavanju.¹⁵

Sudovanje na daljinu pruža mnoge mogućnosti:

- Digitalne tehnologije mogu *povećati dostupnost i djelotvornost* pravosudnih sustava, pod uvjetom da se pritom poštuju načela pravičnosti, nepristranosti i neovisnosti pravosuđa.¹⁶
- Nove tehnologije *povezuju ljudе* na razne načine. Sudac, stranke, odvjetnici i svjedoci nisu u isto vrijeme fizički prisutni u sudnicu, ali su svi zajedno na internetskoj platformi. Prisutnost u sudnici poprima novo značenje.
- Sudovanje na daljinu *olakšava pristup pravosuđu strankama* koje nisu na istoj lokaciji kao i sud jer im omogućava izravno sudjelovanje u postupku. Održavanje ročića na daljinu može se pokazati jeftinijim jer stranke ne snose nikakve troškove prijevoza, možda će manje izostati s posla, odvjetnici će im možda naplatiti manju satnicu za utrošeno vrijeme itd. Sudovanje na daljinu omogućava i održavanje ročića koja se inače možda ne bi mogla održati.
- Ročića na daljinu mogla bi također *povećati vjerodostojnost sudova*. Suci iz jedne te iste zemlje mogli bi rješavati predmete bez obzira na mjesto njihova nastanka, čime bi se povećala dostupnost sudaca s određenim stručnim znanjem i iskustvom.
- Ročića na daljinu mogu se lakše održati *u razumnom roku*, čime se ispunjava jedna od prepostavki prava na pošteno suđenje.
- Ročića na daljinu mogu biti *troškovno učinkovita* za državu jer će u zgradi suda možda trebati manje fizičkog prostora za održavanja ročića uz fizičku prisutnost sudionika. Može ih se organizirati unutar i izvan zgrade suda, i to bez sudjelovanja određenih sudske službenika i namještenika (npr. pravosudnih policajaca).

¹⁵OESE – Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), *Funkcioniranje sudova u okolnostima pandemije bolesti COVID-19*, Početnica, listopad 2020., str.20.

¹⁶CEPEJ, *Europski pravosudni sustavi, Evaluacijsko izvješće CEPEJ-a, Evaluacijski ciklus za 2020.*, <https://rm.coe.int/evaluation-report-part-1-english/16809fc058>

- Može se pojednostaviti razmjena dokumenata. Kako napominje Savjetodavno vijeće europskih sudaca (CCJE), „stranke i njihovi zastupnici mogu pristupiti informacijama o predmetima u kojima se pred sudom vode postupci u kojima sudjeluju. Tako mogu pratiti tijek postupka u svojem predmetu jer im je omogućen pristup njegovoj digitaliziranoj kronologiji“.¹⁷
- Ročišta na daljinu mogla bi pospješiti ***mobilnost pravosudnog sustava*** tako što bi omogućila ravnomjerniju raspodjelu predmeta među sucima bez obzira na njihovu geografsku lokaciju.
- Ročišta na daljinu mogu ***povećati transparentnost postupaka i olakšati njihovo praćenje pripadnicima javnosti i predstavnicima medija, NGO-a i akademске zajednice;*** primjerice, videokonferencije i internetski prijenosi mogu olakšati pristup ročištima onima koji se bave praćenjem rada pravosudnog sustava.¹⁸

Međutim, sudovi su i dalje suočeni s praktičnim izazovima sudovanja na daljinu:

- ***Sudovanje na daljinu može dodatno ugroziti pravo na pošteno suđenje i pravosudne standarde*** – Sudovanje na daljinu nije prikladno za rješavanje svih predmeta. Treba poštovati mjerodavne međunarodne standarde poštenog suđenja.
- ***Postupci koji počivaju na dokumentima u papirnatom obliku*** – U mnogim zemljama sudovi se za potrebe službene dokumentacije još uvijek koriste papirom, a uz potvrdu vjerodostojnosti i dalje je potreban vlastoručan potpis. Ti sudovi opterećeni su poslovima zaprimanja, obrade, pohrane i premještanja dokumenata.
- ***Traženje javnobilježničke ovjere¹⁹ može ograničiti pristup pravosuđu na daljinu ili u virtualnom obliku*** zbog troškova koje nosi i složenosti postupka.
- ***Prelazak s privremenih na trajna rješenja*** – U kriznom razdoblju digitalne procese omogućila su privremena pravila. U mnogim slučajevima te odredbe neće nadživjeti pandemiju. Međutim, izneseni su čvrsti argumenti u prilog trajnom odmaku od postupaka koji počivaju na dokumentima u papirnatom obliku i prelasku na rješenja za rad na daljinu.

¹⁷ Savjetodavno vijeće europskih sudaca, Mišljenje br. 14 CCJE-a, *Pravosuđe i informacijske tehnologije (IT)*, doneseno na 12. plenarnoj sjednici CCJE-a (Strasbourg, 7.-9. studenog 2011.), <https://rm.coe.int/168074816b>, točka 5.

¹⁸ Europska komisija (2021.) *Digitalizacija pravosuđa* [na internetu]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice_en

¹⁹ Ovjera ovlaštenog javnog bilježnika često je korištena metoda potvrde vjerodostojnosti sudskega dokumenta i podnesaka stranaka.

POGLAVLJE 2.

MEĐUNARODNI PRAVOSUDNI STANDARDI KOJE TREBA POŠTOVATI

Podsjetnik

Međunarodni standardi poštenog suđenja nalaže sljedeće:

- ✓ Rasprava o predmetu vodi se pred nadležnim, neovisnim i nepristranim sudom koji je ustanovljen zakonom.
- ✓ Zajamčen je pristup pravosuđu.
- ✓ Stranke imaju pravo da se njihov slučaj ispita.
- ✓ Postoji pravo na obranu.
- ✓ Tuženici imaju pravo na pravnu pomoć u interesu pravde.
- ✓ Postoji ravnopravnost stranaka u postupku.
- ✓ Stranke imaju pravo na javnu raspravu.
- ✓ Presuda se mora izreći javno.
- ✓ Rasprava se mora održati u razumnom roku.
- ✓ Stranke imaju pravo na djelotvoran pravni lijek.
- ✓ Stranke imaju pravo slobodno i privatno razgovarati sa svojim odvjetnicima.

U kaznenim predmetima optuženiku se pružaju dodatna jamstva:

- ✓ da ga se u najkraćem roku, potanko i na jeziku koji razumije obavijesti o naravi i razlozima optužbe protiv njega;
- ✓ da raspolaže odgovarajućim vremenom i uvjetima za pripremu svoje obrane i razgovara s braniteljem kojega sam izabere;
- ✓ da mu se sudi u njegovoj prisutnosti i da se brani sam ili uz pomoć službenog branitelja po svom osobnom izboru;
- ✓ da ga se uputi u to pravo ako nema svoga branitelja;

- ✓ da mu se uvijek kad to nalažu interesi pravde po službenoj dužnosti dodijeli besplatni branitelj svaki put kad on nema dovoljno sredstava da plati branitelja;
- ✓ da ispituje ili dade ispitati svjedoke optužbe i da osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe; i
- ✓ da ima besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

A. Minimalni standardi poštenog suđenja i pristupa pravosuđu

Minimalni standardi poštenog suđenja i osiguravanja pristupa pravosuđu predviđeni su međunarodnim instrumentima. Pravo na pošteno suđenje utvrđeno je člankom 14. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP-a) i člankom 6. Europske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP-a) te člankom 47. Povelje o temeljnim pravima Europske unije. Ta jamstva uključuju pravo:

- na pošteno suđenje u razumnom roku;
- pred nadležnim, neovisnim i nepristranim sudom koji ustanovljen zakonom; i
- na javnoj raspravi.

U skladu s tim odredbama, svatko tko je optužen za kazneno djelo uživa sljedeća prava i minimalna jamstva:

- da ga se smatra nevinim sve dok mu se krivnja ne dokaže u skladu sa zakonom;
- da ga se u najkraćem roku, potanko i na jeziku koji razumije obavijesti o naravi i razlozima optužbe protiv njega;
- da raspolaže odgovarajućim vremenom i uvjetima za pripremu svoje obrane i razgovara s braniteljem kojega sam izabere;
- da mu se sudi bez prekomjernog odlaganja;
- da mu se sudi u njegovoj prisutnosti i da se brani sam ili uz pomoć službenog branitelja po svom osobnom izboru, da ga se, ako nema svoga branitelja, uputi u pravo na njegov izbor i da mu se uvijek kad to nalaže interesi pravde po službenoj dužnosti dodijeli besplatni branitelj svaki put kad on nema dovoljno sredstava da plati branitelja;
- da ispituje ili dade ispitati svjedočke optužbe i da osigura prisustvo i ispitivanje svjedoka obrane pod istim uvjetima kao i svjedoka optužbe;
- da ima besplatnu pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu;
- da ga se ne prisiljava na svjedočenje protiv sebe ili na priznavanje krivnje.

20

Vidjeti i Venecijanka komisija Vijeća Europe, *Kontrolni popis vladavine prava*, donesen na 106. plenarnoj sjednici Venecijanske komisije (Venecija, 11. i 12. ožujak 2016.), dostupno na: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf

-
- Svatko tko je proglašen krivim za kazneno djelo ima pravo tražiti da odluku o njegovoj krivnji i kazni preispita viši sud u skladu sa zakonom.
 - Nitko se ne smije ponovno progoniti ili kažnjavati za djelo za koje je bio konačno osuđen ili oslobođen u skladu sa zakonom i kaznenim postupkom bilo koje zemlje.
 - Svatko ima pravo na djelotvoran pravni lijek ako su mu prava prekršena.

Svako odstupanje od tih prava mora biti privremeno i podlijegati uvjetima nužnosti i proporcionalnosti.²¹ Temeljno načelo vladavine prava mora prevladavati čak i u okolnostima izvanrednog stanja.

²¹Privremeno izvješće o mjerama donesenim u državama članicama EU-a uslijed krize izazvane pandemijom bolesti COVID-19 i njihovom utjecaju na demokraciju, vladavinu prava i temeljna prava, doneseno na 124. internetskoj plenarnoj sjednici Venecijanske komisije (8. i 9. listopada 2020.) Mišljenje br. 995/2020 CDL-AD (2020)018, dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)018-e)

B. Prava na pošteno suđenje u kontekstu sudovanja na daljinu

Kad je riječ o primjeni tih prava u kontekstu sudovanja na daljinu, Europski sud za ljudska prava (ESLJP) dao je sljedeća tumačenja članka 6. EKLJP-a u kontekstu ročišta i postupaka na daljinu:

- Sudjelovanje na daljinu nije nužno nespojivo s EKLJP-om (*Sahnovskij protiv Rusije*, veliko vijeće, 2. studenog 2010.),²² ali ni jednu stranku ne bi trebalo stavljati u bitno nepovoljniji položaj (*Marcello protiv Italije*, 5. listopada 2006.).
- „Fizička prisutnost ne mora nužno biti potrebna dokle god sud osigurava pravo na djelotvorno iznošenje argumenata (*Jevdokimov i drugi protiv Rusije*, 16. veljače 2016.)
- Pravno zastupanje od presudne je važnosti za pošteno suđenje, iako se ono što je potrebno razlikuje ovisno o okolnostima predmeta (*Vladimir Vasiljev protiv Rusije*, 10. siječnja 2012.).
- Pojedincu se mora omogućiti praćenje postupka (*Gorbunov i Gorbačev protiv Rusije*, 1. ožujka 2016.).
- Mora se omogućiti privatna komunikacija između tuženika i njegova odvjetnika (*Trepaškin protiv Rusije (br. 2)*, 16. prosinac 2010.).

²² Kad je riječ o korištenju videoveze u predmetu *Sahnovskij*, „Sud [je] pon[ovio] da taj oblik sudjelovanja u postupku nije... nespojiv s pojmom poštenog sudjenja i javne rasprave. [Međutim,] podnositelju zahtjeva mora se omogućiti da prati postupak i da bude saslušan bez tehničkih smetnji te mu se mora osigurati djelotvorna i povjerljiva komunikacija s odvjetnikom.” Sud je napomenuo i da bi osobe optužene za kaznena djela trebale „imati pravo prisustvovati raspravnom ročištu na prvozupanjskom sudu”, ali da nazočnost nema „jednaku važnost za žalbeno ročište.”

Mjerodavna sudska praksa ESLJP-a u vezi s člankom 6. Europske konvencije o ljudskim pravima

Sahnovskij protiv Rusije, veliko vijeće, 2. studenog 2010.

Kad je riječ o korištenju videoveze u predmetu *Sahnovskij*, „Sud [je] pon[ovio] da taj oblik sudjelovanja u postupku nije... nespojiv s pojmom poštenog suđenja i javne rasprave. [Međutim,] podnositelju zahtjeva mora se omogućiti da prati postupak i da bude saslušan bez tehničkih smetnji te mu se mora osigurati djelotvorna i povjerljiva komunikacija s odvjetnikom.“ Sud je napomenuo i da bi osobe optužene za kaznena djela trebale „imati pravo prisustvovati raspravnom ročištu na prvostupanjskom sudu“, ali da nazočnost nema „jednaku važnost za žalbeno ročište“.

Marcello protiv Italije (br.1), 5. listopada 2006.

U predmetu *Marcello protiv Italije* ESLJP je naglasio da način na koji se članak 6. EKLJP-a primjenjuje na postupke pred žalbenim sudom ovisi o njihovim posebnim značajkama te o tome kako se zastupaju i štite interesi obrane. Oni postupci „u kojima je riječ isključivo o pravnim pitanjima, za razliku od činjeničnih, mogu ispunjavati zahtjeve iz članka 6. čak i ako podnositelju zahtjeva nije omogućeno da ga se osobno sasluša.“ Sud je zaključio da se optuženiku mogu nametnuti ograničenja ako za to postoje opravdani razlozi, ovisno o tome lišava li ga se time prava na pošteno suđenje s gledišta postupka promatranog u cjelini.

Jevdokimov i drugi protiv Rusije, 16. veljače 2016.

U predmetu *Jevdokimov* radilo se o fizičkim osobama koje su se pozivale na povredu članka 6. EKLJP-a iz razloga što se nisu mogle osobno pojavitи pred sudom gdje se vodio parnični postupak u kojem su bile stranke. Naime, u to vrijeme nalazile su se u pritvoru, a domaće vlasti uskratile su im prisutnost na sudu zato što nisu postojali propisi kojima bi bilo predviđeno dovođenje pritvorenika pred sud. ESLJP je presudio da se člankom 6. „ne jamči pravo na osobnu prisutnost pred građanskim sudom, već se predviđa općenitije pravo stranke na djelotvorno iznošenje argumenata pred sudom i na ravnopravnost u odnosu na protustranku u postupku“, pri čemu se državi prepusta da odredi kako će se ta prava zajamčiti. ESLJP je nadalje ustvrdio da „javna rasprava“ podrazumijeva pravo na „usmenu raspravu“, ali to pravo nije absolutno i u iznimnim okolnostima može ga se ograničiti – npr. ako se činjenična ili pravna pitanja mogu riješiti na temelju pisanih materijala. Ako je usmena rasprava održana na prvom stupnju, možda neće biti potrebna i povodom žalbe. Kad je osoba u pritvoru, u određenim je okolnostima može zastupati odvjetnik. U vezi s time Sud je presudio da je članak 6. prekršen „(i) time što nije propisno ocijenjena narav parničnih postupaka koje su podnositelji zahtjeva pokrenuli radi odlučivanja o tome je li njihova prisutnost bila neophodna, već je težište umjesto toga stavljeno na nedostatke u domaćem pravu, kao i (ii) time što nisu razmotrena odgovarajuća postupovna rješenja koja bi podnositeljima zahtjeva omogućila da budu saslušani“.

Vladimir Vasiljev protiv Rusije Russia, 10. siječnja 2012.

Slično kao i u predmetu Jevdokimov, u predmetu *Vladimir Vasiljev protiv Rusije* radilo se o fizičkoj osobi koja je tvrdila da je došlo do povrede članka 6. EKLJP-a iz razloga što se nije mogla osobno pojavit pred sudom gdje se vodio parnični postupak u kojem je bila stranka. Naime, u to vrijeme nalazila se u pritvoru i nije joj omogućeno da se u postupku zastupa sama niti da je u njezino ime na ogovarajući način zastupa netko drugi. Sud je presudio da je došlo do povrede članka 6. st. 1. EKLJP-a, pri čemu je ponovio da su načela ravnopravnosti stranaka i kontradiktornosti postupka ključne pretpostavke poštenog suđenja. Strankama pred sudom mora se „u razumnim okvirima omogućiti da ih se sasluša te da pritom raspolazu odgovarajućim spoznajama o podnescima i dokazima iznesenima sudu.” U ovom slučaju Sud je obrazložio da bi osobni iskaz u kojem bi Vasiljev svjedočio o tome kako se prema njemu postupalo dok se nalazio u pritvoru predstavljalo neophodnu spoznaju iz prve ruke, koja bi bila ključni dio njegove argumentacije. Budući da mu nije omogućeno davanje iskaza u postupku, Sud je presudio da je došlo do povrede članka 6.

Vidjeti <https://www.globalhealthrights.org/vladimir-vasilyev-v-russia/>

Gorbunov i Gorbačev protiv Rusije, 1. ožujka 2016.

U predmetu *Gorbunov i Gorbačev* Sud je presudio da je postupak protiv podnositelja zahtjeva bio nepošten jer nisu stvorene odgovarajuće pretpostavke kako im bi se na ročištima povodom žalbe osigurala djelotvorna pravna pomoć. Sporna pitanja odnosila su se na: kvalitetu videoveze koja je osigurana optuženicima, a samim time i na njihovu mogućnost praćenja postupka; komunikaciju između podnositelja zahtjeva i njihovih odvjetnika (videoveza nasuprot osobnom kontaktu); i ograničenja odnosa između odvjetnika i stranke s obzirom na povjerjenje i razumijevanje (zbog vremenskih i logističkih pitanja povezanih s privatnošću).

Trepaskin protiv Rusije (br. 2), 16. prosinca 2010.

U predmetu *Trepaskin* Sud nije ustanovio povredu članka 6., ali naglasio je važnost povjerljive komunikacije između optuženika i njihovih odvjetnika. Optuženiku bi trebalo omogućiti da se savjetuje s odvjetnicima a da ih pritom ne mogu čuti treće osobe, da sa svojim odvjetnicima slobodno razmjenjuje bilješke i dokumente te da ima pristup spisu predmeta. Još jedan čimbenik koji treba razmotriti je način na koji se optuženika prevozi do zgrade suda i na koji mu se tamo ograničava kretanje, točnije, utječe li to na njegovu mogućnost propisne pripreme za ročišta.

Prema Savjetodavnom vijeću europskih sudaca (CCJE-u), informacijska tehnologija (IT) trebala bi služiti kao pomagalo ili sredstvo za unapređivanje sudovanja, olakšavanje pristupa sudovima za potrebe njihovih korisnika i učvršćivanje jamstava predviđenih člankom 6.

EKLJP-a.²³ U Mišljenju br. 14 CCJE-a (Strasbourg, 7.-9. studenog 2011.)²⁴ iznose se sljedeće preporuke:

- „Suci moraju ... otkloniti sve rizike za dobro sudovanje. IT ne smije umanjiti postupovna prava stranaka. Suci moraju biti svjesni tih rizika jer su odgovorni za osiguravanje zaštite prava stranaka.“ (članak 7.)
- „Primjena IT-a ne bi trebala umanjiti postupovna jamstva onima koji nemaju pristup novim tehnologijama. Države se moraju pobrinuti za to da se strankama koje nemaju takav pristup pruži konkretna pomoć u tom području.“ (članak 10.)
- „Međutim, primjena IT-a ne bi trebala umanjiti postupovna jamstva (niti utjecati na sastav suda), a korisnika ni u kojem slučaju ne bi trebala lišiti prava na kontradiktoran postupak pred sucem, predočenje dokaza u izvorniku, ispitivanje svjedoka ili vještaka te iznošenje svih materijala ili podnesaka koje smatra korisnima. K tome, primjena IT-a ne bi trebala dovesti u pitanje održavanje obvezatnih ročišta i obavljanje drugih neophodnih formalnosti propisanih zakonom. Isto tako, u svako doba morate zadržati ovlast da strankama naložite pojavljivanje pred sudom, tražite predočenje dokumenata u njihovu izvorniku i ispitujete svjedočke. Te mogućnosti ne smiju biti osujećene zahtjevima u pogledu sigurnosti.“ (članak 28.)
- „Videokonferencije mogu olakšati održavanje ročišta u okolnostima pojačane sigurnosti ili ispitivanja svjedoka ili vještaka na daljinu. Međutim, nedostatak bi im mogao biti taj što vam ne omogućavaju toliko izravno ili točno zapažanje riječi i reakcija stranaka, svjedoka ili vještaka. Posebnu pažnju trebalo bi posvetiti tome da se videokonferencijama i izvođenjem dokaza primjenom te tehnologije ni u kojem slučaju ne naruše jamstva obrane.“ (članak 30.)
- „Uloga IT-a trebala bi se i nadalje svoditi na nadomeštanje i pojednostavljenje postupovnih koraka koji dovode do donošenja individualizirane odluke o meritumu predmeta. IT ne može zamijeniti ulogu suca u ispitivanju i ocjeni težine činjeničnih dokaza u predmetu, određivanju mjerodavnog prava i donošenju odluke bez ikakvih ograničenja osim onih propisanih zakonom.“ (članak 31.)

²³ Savjetodavno vijeće europskih sudaca, Mišljenje br. 14 CCJE-a, *Pravosude i informacijske tehnologije (IT)*, doneseno na 12. plenarnoj sjednici CCJE-a (Strasbourg, 7.-9. studenog 2011.), <https://rm.coe.int/168074816b>, točka 5..

²⁴ Savjetodavno vijeće europskih sudaca, Mišljenje br. 14 CCJE-a, *Pravosude i informacijske tehnologije (IT)*, doneseno na 12. plenarnoj sjednici CCJE-a (Strasbourg, 7.-9. studenog 2011.), <https://rm.coe.int/168074816b>.

- „Suci bi trebali sudjelovati u donošenju svih odluka o uspostavi i razvoju IT-a u pravosudnom sustavu.
- Mora se voditi računa o potrebama osoba koje se nisu u mogućnosti služiti sredstvima IT-a.
- Suci moraju u svako doba zadržati ovlast da strankama nalože pojavljivanje pred sudom, traže predočenje dokumenata u njihovu izvorniku i ispituju svjedoke.
- IT ne bi trebao utjecati na ovlasti suca i ugrožavati temeljna načela sadržana u Konvenciji.“²⁵

Trebali biste svakako voditi računa o potrebi da se pobrinete za to da tuženik i drugi sudionici u potpunosti iskoriste sva jamstva na koja imaju pravo. Stanovita istraživanja pokazuju da oni koji se pred sudom pojavljuju na daljinu možda nisu toliko skloni tražiti pravno zastupanje jer takav postupak katkad smatraju manje legitimnim ili ozbiljnim.²⁶

²⁵ Ibid, odjeljak F.

²⁶ Ingrid V. Eagly, *Sudovanje na daljinu u imigracijskim postupcima*, 109 Nw. U. L. Rev. 933 (2015.), <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/nulr/vol109/iss4/2>; Fielding, N., Braun, S. i Hieke, G. (2020). *Evaluacija videokonferencijskog sudovanja*, Ured načelnice za policijske poslove i borbu protiv kriminala u Sussexu i Sveučilište Surrey, <https://www.sussex-pcc.gov.uk/media/4862/vej-final-report-ver-12.pdf>

C. Nacionalni pravni okvir

Nacionalni pravni okvir za održavanje ročića na daljinu sadržava osnovne upute za sudove i sudionike u postupku. Ako postupci na daljinu nisu uređeni zakonskim odredbama domaćeg prava, njihovo provođenje može svejednako biti izvedivo ovisno o drugim važećim postupovnim standardima i propisima. Kao sudac, trebali biste:

- Osloniti se na svoje domaće zakonodavstvo kad odlučujete o tome hoćete li ročić održati na daljinu ili uz fizičku prisutnost sudionika. Sud ne bi trebao organizirati ročić na daljinu ako je to zabranjeno zakonom.
- Pažljivo proučiti domaće zakonodavstvo kako biste bili sigurni da ročić na daljinu neće biti u suprotnosti ni sa kojom zakonskom odredbom.
- Razmotriti sve smjernice i druge savjete koje su objavila viša pravosudna tijela države (npr. pravosudna vijeća), a koji su u novije vrijeme izrađeni i stavljeni na raspolaganje u mnogim zemljama i u kojima se opisuje kako voditi ročića i postupke na daljinu.
- Razmotriti i pomagala koja su možda razvili domaći odvjetnici i odvjetničke komore. Primjerice, Vijeće odvjetničkih komora Europe (CCBE) također je izradilo Smjernice za uporabu pomagala za rad odvjetnika i vođenje sudskih postupaka na daljinu.²⁷

²⁷ CCBE, *Smjernice za uporabu pomagala za rad odvjetnika i vođenje sudskih postupaka na daljinu*, 27. studenog 2020., https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/SURVEILLANCE/SVL_Position_papers/EN_SVL_20201127_CCBE-Guidance-on-the-use-of-remote-working-tools-by-lawyers-and-remote-court-proceedings.pdf

POGLAVLJE 3.

ODREĐIVANJE PRIKLADNOSTI PREDMETA ZA SUDOVANJE NA DALJINU

Podsjetnik

Potrebno je razmotriti opće čimbenike kao što su:

- ✓ složenost dokaza
- ✓ jesu li stranke dale pristanak
- ✓ nalazi li se osoba u pritvoru
- ✓ rokovi
- ✓ ima li tuženik pravnog zastupnika
- ✓ trajanje ročišta
- ✓ autentifikacija dokumenata
- ✓ treba li ročište biti otvoreno za javnost
- ✓ okolnosti u kojima se nalaze sudionici
- ✓ troškovi
- ✓ ranjivost sudionika
- ✓ vrsta predmeta

Dokazna pitanja:

- ✓ Kako postupati s dokazima?
- ✓ Imaju li stranke pristup skeniranim verzijama dokaza?
- ✓ Nudi li IT platforma suda mogućnost učitavanja dokaza?
- ✓ Koristi li se službena adresa e-pošte suda za potrebe prepiske?

Posebna razmatranja u slučaju predmeta koji se sobom nose posebne izazove:

- ✓ djeca i maloljetnici
- ✓ invaliditet stranaka
- ✓ slučajevi spolnog nasilja i nasilja u obitelji
- ✓ potreba za uslugama tumača ili drugom posebnom podrškom
- ✓ predmeti u kojima je ispitivanje materijalnih dokaza od presudne važnosti

Prekogranična pitanja:

- ✓ traženje informacija o tehničkim mogućnostima sudionika
- ✓ Imaju li sudionici pristup potrebnim tehnologijama i, ako ga nemaju, mogu li se pronaći alternativna rješenja?
- ✓ Hoće li postojati mogućnost povjerljive komunikacije?
- ✓ primjerenošt internetskog priključka suda
- ✓ dostupnost kamere i mikrofona u sudnici
- ✓ razmatranje mogućnosti da se ročište održi u više dijelova kako bi se izbjegao dugotrajan boravak pred zaslonom

Tehnička ograničenja:

- ✓ U zahtjevu treba točno navesti potrebe u pogledu videoveze i bitne tehničke pojedinosti.
- ✓ Sud određuje vrijeme i mjesto održavanja ročišta na daljinu.
- ✓ U zahtjevu treba navesti tko će sve biti podvrgnut unakrsnom ispitivanju i tko će ga provoditi.
- ✓ Na ročištu treba utvrditi lokaciju i identitet svjedoka/vještaka.
- ✓ Dokazi se moraju iznijeti na jeziku ili prevesti na jezik na kojem ih se može izvesti.
- ✓ Tumači, ako su potrebni, trebaju biti registrirani i raspolagati iskustvom neophodnim za tumačenje u okolnostima ročišta na daljinu.

- ✓ Treba unaprijed povesti računa o lokaciji tumača čije će se usluge koristiti za potrebe ročišta na daljinu.
- ✓ Treba povesti računa o troškovima, pa tako i mogućnosti da se od inozemnih tijela zatraže odgovarajući obrasci radi traženja naknade troškova.
- ✓ Prema potrebi, inozemno pravosudno tijelo može tražiti naknadu troškova nastalih korištenjem videoveze.

Na vama je kao sucu da u konačnici odlučite je li određeni postupak prikladan za vođenje na daljinu.

A. Opći čimbenici

Pri donošenju te odluke može vam pomoći više čimbenika:

- Nesporni predmeti, predmeti u kojima je postignut postupovni sporazumi i predraspravna ročišta mogu biti prikladniji za postupak na daljinu nego što su to pripremna ročišta, osobito u kaznenim predmetima.
- Jesu li stranke dale pristanak?
- Nalazi li s osoba u pritvoru?
 - Može li se u pritvorskim prostorijama osigurati odgovarajući internetski priklučak?
 - Hoće li održavanje ročišta na daljinu ubrzati postupak?
- Postoje li rokovi u kojima treba održati raspravu o predmetu (npr. razmatranje pitanja brzog rješavanja predmeta i potrebe održavanja ročišta u razumnom roku)?
- Koliko je sudionika (naime, njihov broj može isto tako utjecati na trajanje ročišta i stvoriti dodatne tehničke izazove)?
- Imaju li stranke pravne zastupnike?
- Trajanje ročišta (npr. ako je riječ o pripremnom ročištu u trajanju manjem od sat vremena)
 - U stečajnom ili predstečajnom postupku vjerovnike bi možda bilo uputno podijeliti u skupine i održati zasebno ročište za svaku pojedinu skupinu kad to bude moguće. Tako ćete imati bolju kontrolu nad čitavim postupkom i izbjegći situacije u kojima bi vam se na zaslonu istodobno pojavio velik broj vjerovnika.
- Je li moguća autentikacija dokumenata i provjera identiteta, npr. pomoću elektroničkog potpisa?
- Ako su dokazi nesporni ili nisu složeni, predmet može biti prikladniji za postupak na daljinu. Primjerice:
 - jednostavniji građanski predmeti poput sporova male vrijednosti;
 - neproturječna pitanja;
 - trgovački predmeti povezani s naplatom potraživanja, pri čemu su činjenice predmeta jasne i nema potrebe za izvođenjem dodatnih dokaza osim dokumenata u papirnatom obliku.

- Kako će se omogućiti sudjelovanje javnosti?
- Nalaze li se sudionici u posebnim okolnostima koje idu u prilog održavanju ročića na daljinu ili ga nalaže (npr. prebivalište u nekoj drugoj zemlji, putni troškovi, zdravstvena pitanja, fizička sigurnost i zaštita ili drugi razlozi iz kojih se ne bi mogli pojaviti na sudu)?
- Jesu li sudionici ranjive osobe odnosno osobe s invaliditetom i hoće li im to ograničiti mogućnost punog sudjelovanja, bilo fizičkim pojavljivanjem na sudu ili preko interneta.

B. Dokazna pitanja

Pri određivanju prikladnosti jedan od čimbenika može biti i narav dokaza:

- Ako se odlučite za rješavanje predmeta na daljinu, imajte na umu da ćete morati riješiti i pitanje zaprimanja, slanja i ispitivanja dokaza, prijedloga i odluka na daljinu.
- Hoće li biti dosta budu li stranke imale skenirane verzije dokaza i ispitivale ih njihovim dijeljenjem na zaslonu sa svim ostalim sudionicima (primjerice, ako su dokazi isključivo dokumentarne naravi, a njihovi izvornici čuvaju se na sudu).
- Proučite IT platformu kojom se služi vaš sud i provjerite nudi li strankama mogućnost učitavanja dokaza te mogu li stranke na daljinu pregledavati vlastite datoteke i datoteke drugih sudionika.
- Ako nema nikakvih drugih rješenja, razmotrite mogućnost korištenja službene adrese e-pošte suda za potrebe razmjene dokumenata sa strankama.

C. Posebna razmatranja

Kad je riječ o ročištima na daljinu, posebni izazovi mogu se javiti u sljedećim slučajevima:

- predmeti koji uključuju djecu ili maloljetnike;
- određene kaznenopravne stvari;
- stranke s određenim vrstama invaliditeta;
- slučajevi spolnog nasilja ili nasilja u obitelji;
- predmeti u kojima su potrebe usluge tumača ili drugi oblici posebne podrške i pomoći;
- predmeti u kojima je od presudne važnosti da sudac i vještaci ispitaju materijalne dokaze.

D. Tehnička ograničenja

Kad razmatrate prikladnost predmeta za sudovanje na daljinu, trebali biste voditi računa o tehnološkim mogućnostima suda, stranaka, odvjetnika i drugih sudionika. Prije ročišta neophodno je utvrditi sljedeće:

- Kakve su tehničke mogućnosti stranaka?
- Imaju li sudionici pristup tehnologijama koje su potrebne kako bi im se omogućilo puno sudjelovanje (npr. odgovarajuću širinu pojasa, audiovizualnu opremu itd.)?
- Ako sudionici ne raspolažu potrebnom opremom, mogu li se pronaći alternativna rješenja poput korištenja službenih prostorija odvjetnika, javnih bilježnika ili drugih osoba s javnim ovlastima?
- Hoće li sudionicima biti omogućena povjerljiva komunikacija s njihovim pravnim zastupnicima tijekom ročišta na daljinu?
- Kakva je internetska infrastruktura na sudu i podržava li platformu kojom se želite služiti (to pitanje provjerite sa svojim sudskim savjetnikom za IT)?
- Postoje li u sudnici iz koje ćete voditi ročište na daljinu odgovarajuća kamera i mikrofon koji će vam omogućiti da vas sudionici čuju i vide bez neprestanih smetnji?
- Može li se ročište podijeliti na više dijelova u razumnom trajanju kako bi se skratilo vrijeme provedeno pred zaslonom?

E. Cross Border Issues

Pri razmatranju ročišta na daljinu u prekograničnim stvarima, primjenjuje se Uredba vijeća (EZ) 1206/2001. Svrha bi trebala biti ta da se olakša prisutnost i sudjelovanje stranaka i njihovih pravnih zastupnika u izvođenju dokaza te da im se omogući stvarno iznošenje dokaza.

Potrebno je uspostaviti vezu između sudnice u kojoj se održava ročište (sud koji upućuje zahtjev) i sudnice ili druge lokacije u stranoj državi u kojoj se iznose dokazi (zamoljena država). Stranke, njihovi pravni zastupnici i sudac mogu se nalaziti u jednoj (domaćoj) državi, a druge stranke, pravni zastupnici i/ili svjedok/svjedoci u nekoj drugoj (stranoj) državi. Ako svjedok nije na sudu, možda će ga biti moguće saslušati i bez dobivanja prethodnog dopuštenja te druge države.

- Prije saslušanja svjedoka/vještaka/stranke u nekoj stranoj državi, trebali biste provjeriti može li ih sudac neke druge države saslušati putem interneta uz odobrenje ili bez odobrenja nadležnog tijela te strane države.
- Bit će potrebno provjeriti sve bilateralne/multilateralne i/ili druge sporazume, ako se primjenjuju.

U zahtjevu za održavanje (sudskog) ročišta na daljinu putem videoveze ili interneta, zamoljenu (stranu) državu potrebno je obavijestiti o svim pojedinostima i predložiti tehnička sredstva pomoći kojih bi se pružala takva međunarodna pravna pomoć. Sva daljnja komunikacija u vezi s međusobnim dostavljanjem potrebnih podataka i određivanjem rokova trebala bi se odvijati posredstvom nadležnog tijela (npr. ministarstva pravosuđa).

Trebala bi se primjenjivati sljedeća načela:

- Prema Uredbi Vijeća 1206/2001, zahtjevu za održavanje videokonferencije ili telekonferencije trebalo bi udovoljiti osim ako je nesukladan s pravom zamoljene države.
- Uspostava videoveze ovisi o odobrenju zamoljenog tijela i o dostupnosti opreme i tehničke podrške. Može se zatražiti dopuštenje za korištenje videoveze. Prije službenog podnošenja zahtjeva bilo bi se uputno obratiti tijelu zamoljene države kako bi se potvrdila mogućnost korištenja videoveze
- U zahtjevu bi trebalo točno navesti potrebe u pogledu video veze, pa tako i to je li potrebna dodatna pomoć, je li dostupna i/ili potrebna određena oprema ili uređaji (npr. radi lakšeg prijenosa slikovnih datoteka između dviju lokacija u stvarnom vremenu), kao i sve bitne tehničke pojedinosti, već prema potrebama svjedoka/vještaka/drugih sudionika.

Uspostava videoveze možda će biti u suprotnosti s domaćim pravom druge države, možda će je biti nemoguće provesti zbog njezine vlastite unutarnje prakse i postupka, a možda će se javiti i teškoće praktične naravi. Ako u takvim slučajevima stranke i/ili svjedoci daju iskaz iz svog doma ili kakvog drugog prostora, sudac iz domaće države mora ih ispitati u skladu s postupkom i pravom države u kojoj se postupak odvija.

Vrijeme i mjesto

- Sud određuje vrijeme i mjesto održavanja ročišta na daljinu, pri čemu navodi sve bitne uvjete u pogledu videoveze i vodi računa o vremenskim razlikama i drugim posebnim okolnostima.
- Ako se koriste prostorije stranog/zamoljenog suda, vrijeme i mjesto održavanja ročišta na daljinu određuju se na temelju savjetovanja/dogovora između sudova/tijela.
- U zahtjevu/sudskom pozivu trebalo bi napomenuti/navesti žele li pravni zastupnici koji se nalaze u domaćoj državi/državi koja je uputila zahtjev unakrsno ispitati svjedoka/vještaka putem videoveze u stranoj/zamoljenoj državi.
- U nekim zemljama pravnim zastupnicima iz drugih država nije dopušteno unakrsno ispitivanje, iako i to može biti dopušteno ako odvjetnik iz domaće države ovlašten obavljati odvjetnički poziv na području strane države.

„Neposredno“ izvođenje dokaza

Prije početka ročišta, sudac bi trebao:

- provjeriti lokaciju svjedoka/vještaka;
- uvjeriti se da je svjedok/vještak voljan dati iskaz putem videoveze/na daljinu;
- odrediti kako će se utvrditi identitet stranke/svjedoka/vještaka.

„Posredno“ iznošenje dokaza

Ako se dokazi dostavljaju ili iznose iz neke strane zemlje, sud te zemlje mora provesti ispitivanje (na način i prema postupku u skladu s domaćim pravom te strane države).

Jezik i usluge tumača

- Dokazi se moraju iznijeti na jeziku ili prevesti na jezik na kojem ih se može izvesti, to jest, jezik suda države koja je uputila zahtjev.

- Ako su nekom svjedoku ili vještaku potrebne usluge tumača, organizatori ročišta koje se održava putem videoveze trebali bi povesti računa o kvalifikacijama i iskustvu tumača, osobito u okolnostima korištenja tehnologije videoveze i provođenja ročišta na daljinu.
- U nekim zemljama postoji sustav registracije ovlaštenih i zaprisednutih tumača i prevoditelja.
- Obično se koristi *konsekutivno prevođenje* koje je poželjno ako se tumač i svjedok ili vještak nalaze na dvije različite lokacije jer olakšava pojašnjavanje i druge intervencije.
- *Simultano prevođenje*, koje je zahtjevnije, iziskuje postavljanje prevoditeljske kabine i posebne opreme te može zahtijevati angažman više tumača.
- Lokacija tumača čije će se usluge koristiti za potrebe ročišta na daljinu svakako je pitanje o kojem bi trebalo unaprijed povesti računa: hoće li tumač biti na nekoj udaljenoj lokaciji na kojoj se nalazi i svjedok ili će biti na glavnoj, domaćoj lokaciji.

Troškovi

- Treba povesti računa o troškovima, pa tako i mogućnosti da se od inozemnog/zamoljenog tijela zatraže odgovarajući obrasci radi traženja naknade troškova.
- Prema potrebi, inozemno pravosudno tijelo u zamoljenoj državi može tražiti naknadu troškova nastalih korištenjem videoveze, što uključuje naknade za prijenos, naknade za najam opreme i tehničku podršku, naknade za korištenje opreme za videovezu, telekomunikacijske naknade (npr. za korištenje internetskog ili telefonskog priključka), naknade za tehničare i vanjske pružatelje video-usluga te sudske troškove (npr. plaćanje prekovremenog rada kad se ročište putem videoveze održava izvan redovnog radnog vremena). Neki sudovi mogu imati i fiksne troškove.

POGLAVLJE 4.

TEHNOLOGIJE I UPRAVLJANJE PREDMETIMA

Podsjetnik

Pri razmatranju primjene različitih informatičkih platformi, razmislite o sljedećem:

- ✓ Lakoća rukovanja i pouzdanost
- ✓ Slika sudnice na zaslonu
- ✓ Sigurnost i zaštićenost platforme (platformi)
- ✓ Pomagala za kontrolu nad postupkom, što uključuje mogućnost uključivanja i isključivanja mikrofona sudionika
- ✓ Mogućnost platforme da osigura javnost ročića;
- ✓ Jednake mogućnosti sudjelovanja za sve stranke, što uključuje i funkcionalnost čavrljanja
- ✓ Prilagođenost i pristupačnost osobama s invaliditetom
- ✓ Mogućnost osiguravanja povjerljive komunikacije između stranke i odvjetnika
- ✓ Mogućnost prelaska iz stvarne u virtualnu sudnicu
- ✓ Mogućnost snimanja postupka
- ✓ Mogućnost da se snimanje pauzira
- ✓ Mjesto pohrane snimke digitalnog ročića
- ✓ Potrebni kapaciteti poslužitelja
- ✓ Način pozivanja sudionika
- ✓ Mogućnost zakazivanja ročića putem informatičke platforme
- ✓ Mogućnost platforme da podrži ili obuhvati uslugu vođenja zapisnika
- ✓ Mogućnost platforme da obuhvati usluge pisanih i usmenih prevodenja
- ✓ Mogućnost internetskog prijenosa uživo ili *web feeda* za odgovarajuće postupke.

A. Različite tehnološke platforme

Sudovi na prostoru srednje i istočne Europe danas se koriste cijelim nizom prihvatljivih programskih platformi kao što su Cisco's Webex, Zoom, JITSI, Google Meet, Microsoft Teams, Skype, Polycom Real Presence, BlueJeans, PEXIP i TrueConf, a neki sudovi rabe i platforme razvijene po mjeri. Prilikom biranja platforme za vođenje postupka na daljinu, suci bi trebali razmotriti sljedeće:

- Koliko ju je lako koristiti?
- Je li pouzdana?
- Može li osigurati odgovarajuću kvalitetu slike suca, sudnice i sudionika na zaslonu računala?
- Je li dovoljno zaštićena od sigurnosnih prijetnji?
- Nudi li odgovarajuća pomagala kako bi sudac imao kontrolu nad postupkom i sprječio zloporabe?
- Pruža li svim strankama jednake mogućnosti sudjelovanja?
- Omogućava li sucu i strankama da imaju kontrolu pri ispitivanju svjedoka?

Pri usporedbi platformi možda bi bilo korisno razmisiliti i o sljedećem:

- Nudi li platforma slične načine ili više načina za vođenje postupka u odnosu na ročište koje se održava uz prisutnost sudionika u sudnici?
- Koji je kapacitet mrežnog poslužitelja potreban za djelotvorno funkcioniranje?
- Koje su funkcije snimanja ročišta na raspolaganju?
- Stvara li se nakon svake stanke zasebna datoteka ili program omogućuje pauziranje i nastavak snimanja?
- Gdje se pohranjuju snimke (na lokalnom računalu ili u oblaku)?
- Kako se pozivaju sudionici (npr. e-poštom)?
- Može li se uključivati i isključivati mikrofon svakog sudionika u postupku?
- Nudi li se funkcija čavrilažanja?

- U kojem je roku moguće zakazati ročište (npr. najmanje/najviše vremena u kojem je to moguće učiniti unaprijed)?
- U kojoj je mjeri platforma dostupna osobama s invaliditetom (npr. slijepima i slabovidnim, gluhim, osobama sa smanjenim intelektualnim sposobnostima itd.) ili drugim ranjivim osobama?
- Na koji su način omogućene usluge vođenja zapisnika te pisano i usmenog prevodenja?
- Može li platforma osigurati internetski prijenos uživo ili web feed u postupcima koji su otvoreni za javnost i nudi li mogućnosti za stavljanje tih sadržaja na raspolaganje medijima.

B. Upravljanje predmeta

Ako je ne raspolažanju, digitalno upravljanje predmeta služi za učinkovito vođenje spisa, pohranu dokaza i razmjenu potrebnih pismena između sudionika u postupku i suda. Neki od tih sustava ne samo da omogućuju komunikaciju sudionika na daljinu, već osiguravaju i visoku razinu zaštite te omogućuju autentikaciju dokumenata, dodjelu predmeta i zakazivanje ročišta.

U nekim državama spisi se vode i u papirnatom i u elektroničkom obliku, dok se u drugima službeni spis predmeta smije voditi samo u papirnatom obliku. Trebali biste imati na umu da kod pretvaranja elektroničkih dokaza u papirnati oblik može doći do gubitka određenih podataka. Naime, elektroničke datoteke sadrže i „metapodatke“ koji predstavljaju elektroničke informacije o drugim podacima, a mogu se izgubiti pri pretvaranju datoteke u papirnati dokument. Primjerice, elektronički podaci sadrže informacije o autoru i datumu nastanka dokumenta, kao i o svim njegovim izmjenama. Ako se sudu predočuju isključivo ispisu elektroničkih podataka (npr. poruka e-pošte), neki od tih metapodataka bit će izgubljeni.

C. Hibridna ročišta

Mnogim sudovima na raspolaganju je i mogućnost zakazivanja „hibridnog“ ročišta na kojem su neki sudionici prisutni u sudnici, a ostali mu se priključuju na daljinu. Pritom bi trebalo razmotriti više pitanja:

- Trebali biste se pobrinuti za to da se strankama objasne sve prednosti i nedostaci sudjelovanja u sudnici i na daljinu, da ih stranke shvate te da daju svoj u potpunosti upućen pristanak, a sve kako bi se poštovalo načelo ravnopravnosti stranaka u postupku.
- Imajte na umu da hibridna ročišta sa sobom nose nove vrste možebitnih tehničkih problema, posebice u pogledu smještaja mikrofona i kamera. Ako je moguće, s osobljem za informatičku podršku trebali biste unaprijed porazgovarati o naravi predviđenog hibridnog ročišta.
- Svim sudionicima, bez obzira na to jesu li prisutni u sudnici ili na daljinu, trebalo bi omogućiti potpuno i ravnopravno sudjelovanje u postupku. To se može postići tako što će sud stalno provjeravati kvalitetu veze, tj. mogućnost sudionika da govore, čuju i vide sve što se događa.
- Ako je sudionik koji se pojavljuje na daljinu svjedok, sud bi trebao razmotriti pitanja potvrde identiteta, pouzdanosti i vjerodostojnosti svjedoka te njegove neizloženosti utjecaju drugih osoba.

D. Informatička podrška (za suce, osoblje, sudionike itd.)

Sljedeće smjernice zamišljene su radi pomoći sucima u razumijevanju tehnologije potrebne za vođenje ročišta i postupaka na daljinu.

- Svi sudovi trebali bi raspolagati odgovarajućom hardverskom i serverskom opremom, kvalitetnom internetskom vezom i potrebnim kapacitetima za pohranu za potrebe sudaca i sudskega osoblja.
- Trebao bi postojati mrežni portal s poveznicama na popis rasprava i ročišta, a prema potrebi i na mjesto za registraciju.
- Trebao bi postojati sustav za elektroničku dostavu sudskega pismena.
- Sudu bi trebalo biti omogućeno održavanje, upravljanje, praćenje i sigurnosna pohранa centraliziranih baza podataka. Te baze podataka trebale bi obuhvaćati baze za elektroničku dostavu sudskega pismena, za vođenje kaznene evidencije i za objavu sudskega odluka. Trebala bi postojati i mogućnost vođenja elektroničke arhive i pohrane podataka.
- Budući da je radno okruženje na sudu osjetljivo, što se odnosi na sustave, podatke i njihove korisnike, potrebna je najviša moguća razina sigurnosti.
- Trebalo bi donijeti jasna pravila kako bi se strankama i drugim sudionicima, pa tako i svjedocima i vještacima, osigurala zaštita prava na privatnost.
- Stranke i drugi sudionici možda se neće najbolje snalaziti s korištenjem softvera, tako da i oni imaju pravo na informatičku podršku.
- Kao sudac, morat ćeće dobro poznavati tehnologiju kako biste unaprijed obavili potrebne pripreme i nesmetano vodili ročište.
- Trebali biste se upoznati s „mekim“ komunikacijskim vještinama kako biste se putem interneta mogli ophoditi s raznim strankama i uspješnije se nositi s izazovima i pritiscima povezanima sa sudovanjem na daljinu.
- Sudskom osoblju i sucima trebalo bi omogućiti stalno stručno usavršavanje radi podizanja svijesti o pitanjima sigurnosti i upoznavanja s raznim tehnologijama. Iako je informatička podrška poželjna, možda neće uvijek biti dostupna.
- Potrebno je osigurati tehničko i informatičko stručno osoblje kako bi se sucima pružila podrška u vođenju ročišta i postupaka na daljinu i kako bi im se omogućilo da se usredotoče na sudske postupak, osiguraju pristup pravosuđu i izbjegnu kašnjenja.
- Suci bi trebali pohađati obveznu obuku radi usvajanje informatičkih vještina kako bi mogli očuvati autoritet suda, osigurati pristup pravosuđu, poštovati pravo na pošteno suđenje i osigurati transparentnost tijekom postupaka na daljinu.

POGLAVLJE 5.

PRAKTIČNI SAVJETI ZA UPRAVLJANJE ROČIŠTIMA NA DALJINU

Podsjetnik

- ✓ Za uspješno održavanje ročišta na daljinu ključna je priprema.
- ✓ Neizostavna je prethodna obuka za uporabu relevantne IT platforme.
- ✓ Doličnost i autoritet sudnice u postupcima na daljinu moraju se očuvati korištenjem formalnog jezika, odijevanja i prilagođenih rituala te odgovarajućim postupanjem sa sudionicima koji ometaju postupak.
- ✓ Sud bi trebao stvoriti sigurno i zaštićeno okruženje za sve sudionike.
- ✓ Otvorenost za javnost mora se osigurati kad god je to propisano zakonom.

Prilikom pripreme za ročište na daljinu potrebno je proći kroz sljedeća pitanja:

- ✓ Je li postupak na daljinu prikladan za dotični predmet s obzirom na zakonski okvir i meritum predmeta?
- ✓ Jesu li stranke dale pristanak?
- ✓ Je li se povelo računa o potrebama ranjivih sudionika i sudionika s invaliditetom?
- ✓ Što je prikladnije – „hibridno ročište“ ili ročište na daljinu?
- ✓ Koje se pripremne aktivnosti mogu odraditi prije ročišta?

Pitanja koja je potrebno razmotriti tijekom ročišta na daljinu:

- ✓ Koje su vam mogućnosti na raspolaganju za provjeru identiteta sudionika na daljinu?
- ✓ Kada ćete i kako objasniti pravila i način odvijanja postupka te tehnička pitanja?
- ✓ Kako ćete se pobrinuti za primjerenovo vladanje sudionika tijekom ročišta?
- ✓ Kako ćete objasniti i primijeniti pravila koja se odnose na sudionike koji ometaju postupak?

- ✓ Kako će se osigurati povjerljiva komunikacija stranke i odvjetnika?
- ✓ Kako ćete spriječiti nezakonito utjecanje na svjedočke koji daju iskaz na daljinu?
- ✓ Kako ćete izreći presudu?
- ✓ Kako ćete osigurati otvorenost ročišta za javnost?

A. Priprema za ročište na daljinu

Uvodna razmatranja

Da biste osigurali primjерено odvijanje ročišta, vi (i sudsko osoblje) morate se unaprijed pripremiti.

- Ustanovite koliko su sudionici upoznati s uporabom tehnologije sudjelovanja na daljinu i koliko su u tome iskusni jer bi vam to moglo pomoći u izbjegavanju poteškoća tijekom ročišta. Neki sudionici možda slabo poznaju program ili druga tehnička pitanja koja se javljaju na ročištima na daljinu i možda im nije jasno kako sudjelovati. Pružanjem informacija (i, po potrebi, obukom) prije ročišta mogli bi se izbjegći problemi nakon što ono počne.
- Svakako je uputno da se sudionici kad god je to moguće spajaju na ročište stabilnom internetskom vezom putem LAN-a/Etherneta, a ne bežičnim (WiFi) priključkom. Sud bi na to morao upozoriti sudionike prije ročišta.
- Prije ročišta isprobajte opremu i programsku platformu, upoznajte se s načinom uporabe odabrane platforme i pobrinite se za to da se i drugi s time upoznaju.
- Sud bi morao predvidjeti dovoljno vremena za ročište na daljinu.
- Trebali biste pouzdano baratati tehnologijom i opremom potrebnom za ročište na daljinu. Međutim, tehničke poteškoće se događaju i treba ih očekivati pa biste, ako je moguće, na raspolaganju morali imati stručnjaka za IT radi pomoći u rješavanju tehničkih problema tijekom ročišta.
- Prije početka ročišta potrebno je provjeriti sve tehničke postavke i obaviti probu, što uključuje i probne pozive sudionicima ne biste li se uvjerili da svi imaju dobru vezu.
- Za ročište biste se trebali pripremiti i fizički i psihički s obzirom na učinak koji dugotrajna usredotočenost na zaslon može imati na vaše zdravlje.

Davanje prethodnih uputa

Sudionicima je prije ročišta potrebno dati upute o poželjnom ponašanju, obvezama i postupcima koji će se primjenjivati tijekom ročišta. Te bi upute trebalo objaviti na mrežnim stranicama suda te ih popratiti videovodičima.

- Pobrinite se za to da netko od pomoćnog ili tajničkog osoblja prikupi adrese e-pošte svih sudionika kako bi im se poslao poziv na ročište. Ako neki sudionik nema adresu e-pošte, može ga se zamoliti da je postavi.

- Razmotrite hoće li pravila za ročište na daljinu biti ista kao i za ročište u sudnici te kako će se ta pravila primjenjivati na ročište na daljinu.
- U sklopu priprema za ročište sud bi strankama trebao unaprijed poslati (e-poštom ili službom za dostavu pismena) upute, pravila ponašanja i odgovarajuća upozorenja. Podsetite stranke da kod sebe moraju imati službenu identifikacijsku ispravu radi provjere identiteta. Tom prilikom može se poslati i poveznica za ročište na daljinu.
- U slučajevima kad strankama šalje sudski poziv ili kakav drugi nalog kojim se zakazuje termin ročišta, sud bi sudionicima trebao poslati elektronički nalog ili sudski poziv koji sadrži iste podatke kao i u slučaju ročišta koja se ne održavaju na daljinu. Ključno je da takav nalog ili sudski poziv bude sročen tako da je iz njega posve jasno da će se ročište održati na daljinu.
- U idealnom bi se slučaju sudsko osoblje, a ne vi kao sudac, trebalo pobrinuti za to da ročište na daljinu bude dobro pripremljeno. U tom smislu, sudsko osoblje trebalo bi obaviti sljedeće:
 - provjeriti tehničku opremljenosti stranaka za sudjelovanje na ročištu;
 - poslati sudionicima upute o načinu korištenja platforme i sve podatke za kontakt u slučaju tehničkih pitanja ili drugih poteškoća s pristupanjem ročištu na daljinu;
 - unaprijed poslati e-poštom obrasce (npr. tekst prisege) i podatke za prijavu na ročište, već prema potrebi;
 - ponuditi sudionicima probu veza prije ročišta, što uključuje i probni poziv na dan ročišta;
 - zatražiti od svih sudionika da nazovu odnosno prijave se preko računala neposredno prije predviđenog početka ročišta;
- Potrebno je potvrditi da je poveznica na programsku platformu ispravna i da radi.
- Sudac i sudionici moraju biti primjerenod odjeveni prema pravilima odijevanja i običajima dotočnog suda. Osobito je važno da se to razjasni prije ročišta s obzirom na to da će se neki sudionici možda priključiti ročištu iz vlastitog doma. Ako netko nije primjerenod odjeven, trebali biste ga upozoriti i tražiti da se preodjene. Sud bi morao unaprijed uputiti sudionike u ta pravila.
- Od sudionika je iz predostrožnosti uputno zatražiti pristanak na sudjelovanje u ročištu na daljinu, čak i ako zakon to ne nalaže.

- Na samom početku ročišta na daljinu trebali biste se uvjeriti da su svi prisutni primili i shvatili upute te da su svjesni svojih obveza, ograničenja i pravila ponašanja. Ponovite im pravila na početku ročišta te im jasno i potanko objasnite kako će se ročište odvijati te kakve će biti posljedice ometanja postupka.
- Unaprijed odlučite kako ćete postupiti u sljedećim situacijama na ročištu:
 - kako ćete izricati upozorenja;
 - kako ćete isključivati mikrofone ne biste li prekinuli upadice, ometanje postupka ili neprimjereno ponašanje (npr. korištenje funkcije „isključi sve mikrofone“ ne biste li izbjegli možebitne prigovore da se nekog sudionika nepravedno isključuje);
 - unaprijed odredite u kojim će okolnostima možda biti neizbjježno da se stranku isključi ili udalji s ročišta te kako je to moguće učiniti na dotičnoj platformi;
 - kako ćete prekinuti ili odgoditi ročište;
 - kako izraditi i spremiti neophodne snimke ili zapisnik s ročišta;
 - kako ćete u zapisnik s ročišta unositi zabilješke o tome što se dogodilo;
 - pobrinite se za to da svi sudionici budu upoznati s mjerodavnim pravilima.
- Trebali biste biti upoznati s okolnostima i fizičkom lokacijom svih sudionika, što uključuje i to sudjeluju li u postupku iz inozemstva. Ako neka stranka sudjeluje iz inozemstva, sud mora prethodno utvrditi smiju li se dotiči program i postupci za predviđeni za ročište na daljinu koristiti u toj stranoj zemlji.
- Predmeti u kojima je riječ o nasilju u obitelji ili spolnom zlostavljanju zahtijevaju osobito osjetljivo postupanje. Ako je ročište zatvoreno za javnost (npr. obiteljski predmeti, nasilje u obitelji ili spolno zlostavljanje), stranke bi se trebale pojavitи same, osim ako im dopustite da im netko bude u pratnji. Na primjer, u predmetima gdje su djeca svjedoci ili žrtve, moguća je obvezna nazočnost roditelja, psihologa ili socijalnog radnika. Prema potrebi, trebali biste razmotriti bi li, s obzirom na izazove koji bi se mogli javiti, takvo ročište trebalo održati isključivo u sudnici.

Informatička podrška (za suca, osoblje i stranke)

Koliko god vi i stranke bili vični uporabi odgovarajuće tehnologije, bit će vam potrebna informatička podrška za slučaj da se tijekom ročišta jave poteškoće.

- Za potrebe suda trebalo bi osigurati povećan broj stručnjaka za IT. Stručnjak za IT koji je na raspolaganju tijekom ročišta na daljinu jamči sigurnost i stabilnost postupka.
- Bit će vam potrebno dobro poznavanje tehnologije kako biste mogli obaviti sve neophodne pripreme i nesmetano voditi ročište. Vi i vaše sudsko osoblje trebali bi proći obuku u vezi s različitim tehnologijama potrebnima za održavanje ročišta na daljinu i sudskom etiketom primjereno prilagođenom za takav rad jer, premda je poželjna, informatička podrška možda neće uvijek biti pri ruci.
- Kvalitetna informatička podrška omogućava vam da usredotočite na materijalne i postupovne aspekte ročišta.
- Informatičkom podrškom tehnički prekidi i kašnjenja svode se na najmanju moguću mjeru.
- Stranke i drugi sudionici možda nisu jednako vični uporabi dotičnog programa, tako da i oni imaju pravo na informatičku podršku.
- Upoznajte se s međuljudskim vještinama potrebnima za internetsku komunikaciju s različitim, strankama i sudionicima kako biste se lakše nosili s izazovima i stresom povezanim sa sudovanjem na daljinu.
- Ovisno o tome odakle određena osoba daje svoj iskaz, moguće je dati upute kojima se od sudionika traži da provjere:
 - rasvjetu;
 - pozadinu;
 - zvuk; i
 - kut i poziciju kamere (kako bi se osiguralo da zahvaća čitavu prostoriju, kao i pokrete ruku, izraze lica sudionika itd.)

Zakazivanje ročišta

- Kada zakazujete ročište trebali biste znati javljaju li se sudionici iz različitih vremenskih zona ili drugih zemalja.
- Izdvojite više vremena nego što biste ga predviđeli za slično ročište u sudnici, pri čemu, primjerice, povedite računa o mogućim tehničkim poteškoćama, kašnjenjima, potrebi za objašnjavanjem procedure, nužnosti ponavljanje iskaza zbog loše veze itd.

²⁷ Bailenson, J. N. (2021.), *Nonverbal Overload: A Theoretical Argument for the Causes of Zoom Fatigue. Technology, Mind, and Behavior*, 2(1), <https://doi.org/10.1037/tmb0000030>

- Možda će biti potrebne češće stanke s obzirom na to da su istraživanja ukazala na moguće psihičke posljedice poput „zamora od Zooma“.²⁷
- Razmotrite mogućnost da sudionicima naložite da prije ročišta pošalju svoju skeniranu identifikacijsku ispravu.
- Prema potrebi, pobrinite se za to da se sudionicima koji inače ne bi imali pristup ročištu na daljinu osigura potrebna tehnologija i oprema. To uključuje i zadovoljavanje potreba osoba s invaliditetom izvršavanjem sličnih prilagodbi kakve bi se za njih predvidjeli i da sudjeluju na ročištu u sudnici.

Vođenje zapisnika o ročištu

Izrada pisanih zapisnika o ročištu na daljinu može sa sobom nositi određene poteškoće u smislu njegova sastavljanja, potpisivanja i svođenja u pisani oblik:

- Ročište bi trebalo snimati ako to nalaže domaće pravo.
- Razmotrite hoćete li snimati videoročišta u slučajevima kad domaće pravo ili propisi dopuštaju snimanje ročišta (ili kad domaće pravo ne sadrži nikakve odredbe u tom smislu).
- Prema potrebi, sud bi trebao izraditi zapisnik s ročišta i poslati ga sudionicima e-poštom na provjeru i potpisivanje, po mogućnosti u elektroničkom obliku.
- Zapisnik s ročišta trebao bi sadržavati pomno sročen i cjelovit opis i objašnjenje postupka sudovanja na daljinu, uključujući podatke o korištenoj videokonferencijskoj platformi, fizičkim lokacijama sudionika koji su sudjelovali na daljinu, objašnjenjima postupovnih pravila i upozorenjima koja su izrečena sudionicima.
- U slučajevima kad se ročište snima, pozornost bi također trebalo posvetiti zakonima i propisima kojima se uređuje zaštita osobnih podataka i privatnosti, kao što je Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR). Trebali biste razmotriti i koje dijelove ročišta ne bi trebalo snimati, primjerice, kad se provjerava identitet sudionika ili kad se spominju osobne informacije. To bi moglo biti osobito važno u slučajevima kad se ročište prenosi uživo ili u snimci.
- Imajte na umu i tehničke pretpostavke koje moraju biti ispunjene budete li u određenom trenutku tijekom ročišta trebali pauzirati snimanje, isključiti ton ili sliku nekog sudionika.

²⁸ Goodman, G. S., Tobey, A. E., Batterman-Faunce, J. M., Orcutt, H., Thomas, S., Shapiro, C., & Sachsenmaier, T. (1998.), *Face-to-face confrontation: Effects of closed-circuit technology on children's eyewitness testimony and jurors' decisions*. Law and Human Behavior, 22(2), str. 165–203, dostupno na: <https://doi.org/10.1023/A:1025742119977>; Antrobus, E., McKimmie, B.M., and Newcombe, P. (2016.), *Mode of children's testimony and the effect of assumptions about credibility*. Psychiatry, Psychology and Law, 23:6, 922-940, str. 3, DOI: 10.1080/13218719.2016.1152927

Vodenje računa o nesvjesnoj pristranosti

Trebali biste voditi računa o nesvjesnoj pristranosti u slučaju sudionika koji daju iskaz putem videoveze. Primjerice, neka istraživanja upućuju na to da se djecu koja svjedoče putem videoveze katkad doživljava kao manje vjerodostojnju jer se ne može sa sigurnošću ocijeniti to kako se ponašaju ili zato što porotnici propitkuju razloge iz kojih dijete svjedoči na daljinu.²⁸

Vodenje računa o utjecaju na vlastitu dobrobit

Sudovanje na daljinu može utjecati na vašu psihičku i tjelesnu dobrobit. Ročišta na daljinu katkad su zahtjevnija nego ročišta uz fizičku prisutnost sudionika i mogu izazvati osjećaj izoliranosti i odvojenosti.

B. Utvrđivanje identiteta stranaka

Identitet stranaka moguće je provjeriti na više načina:

- Od stranaka se može tražiti da pred kamerom predoče osobnu iskaznicu ili putovnicu. Ako postoji sumnje ili je slika isprave na zaslonu nejasna, s postupkom ne bi trebalo nastaviti dok se to pitanje ne riješi. Iz razloga privatnosti, taj dio ročića ne bi trebalo internetski prenositi ni snimati.
- Od stranaka se može tražiti da sudu prije ročića dostave skeniranu presliku svoje osobne iskaznice ili putovnice koja se potom može usporediti s ispravom predočenom pred kamerom na početku ročića, što sudu omogućava usporedbu i potvrdu odgovarajućih verzija.
- Od stranke se može tražiti da se prethodno registrira odgovarajućom osobnom iskaznicom. Sudionik se može registrirati putem interneta, pomoći elektroničkog potpisa, kroz nacionalnu bazu podataka ili preko neke druge digitalne platforme. Po potvrdi identiteta, može se pristupiti nastavku ročića.
- Potvrdu identiteta moguće je obaviti u javnobilježničkom/odvjetničkom uredu ili pri kakvom drugom tijelu. Sudionik može prisustvovati ročiću na daljinu iz javnobilježničkog ili odvjetničkog ureda ili iz prostorija nekog drugog tijela. Tim se rješenjem istodobno osigurava potvrda identiteta i sigurno okruženje za sudjelovanje stranke u postupku.
- Provjeru identiteta može obaviti policija. Primjerice, policija može potvrditi identitet sudionika u njegovu domu na početku ročića na daljinu.
- Može se pristupiti prepoznavanju stranaka ili svjedoka. Ako sud ne raspolaze nikakvim drugim rješenjem za utvrđivanje identiteta neke osobe, njezino prepoznavanje i potvrda njezina identiteta može se zatražiti od drugih sudionika. Lažni iskazi podliježu kazni u skladu sa zakonom.

C. Načela ponašanja tijekom postupka na daljinu

Kao sudac, odgovorni ste za upravljanje sudom, vođenje brige o pridržavanju njegovih pravila i osiguravanje odgovarajuće doličnosti. To će tijekom postupka zahtijevati pozornost i strpljenje. Kako bi očuval svoj autoritet, sud bi se trebao rukovoditi međunarodnim i domaćim standardima poštenog suđenja, pa tako Bangalorškim načelima.³⁰

Preporuke za domaća tijela, sudbena vijeća, udruge sudaca i druga nadležna tijela:

- Sva tijela poput pravosudnih vijeća, ministarstava pravosuđa, pravosudnih akademija itd. odgovorna su za pripremu sudaca i sudionika za sudovanje na daljinu.
- Nadležna pravosudna tijela trebala bi izraditi priručnike o tome kako održavati ročišta na daljinu te ih staviti na raspolaganje što širem krugu sudaca (npr. u obliku podcasta, videosadržaja na svojim mrežnim stranicama i drugih načina njihova promicanja).
- Te priručnike trebalo bi dostavljati sudionicima uz obavijest o ročištu te ih objaviti na mrežnim stranicama suda.

Na početku ročišta:

- Brigu o ročištima na daljinu trebao bi voditi sudske službenike koji bi trebalo upravljati pristupanjem stranaka prije nego što i sami stupite u virtualnu sudnicu.
- Na početku ročišta trebali biste odrediti koja će se sve rješenja koristiti (npr. isključivanje zvuka uz zadržavanje slike i druge mogućnosti, predstavljanje osoba prisutnih u sudnici, kako postavljati pitanja itd.).
- Objasnite kako će se postupiti u slučaju tehničkih smetnji.
- Uvjerite stranke da su ispunjeni svi zakonski uvjeti i da će ročište na daljinu biti potpuno i pošteno.
- Prema potrebi i u skladu s pravilima vašeg suda, objasnite da će se ročište snimiti u digitalnom obliku, ali da ga sami sudionici ne smiju snimati na vlastitu ruku.
- Objasnite posljedice ometanja postupka.
- Omogućite sudionicima da u vezi s navedenim postave pitanja.

³⁰ Bangalorška načela ponašanja sudaca, koja je Skupina za integritet sudaca donijela 2001., a revidirana su na Okruglom stolu predsjednika sudova održanom 25. i 26. studenog 2002. u Hagu u Nizozemskoj, https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf

- U ovoj biste fazi trebali razmotriti odgodu ročića ako sudionici ne raspolažu tehnologijom potrebnom kako bi im se omogućilo puno sudjelovanje.

Doličnost

- Doličnost ročića na daljinu važna je prepostavka jamstva autoriteta suda.
- Službeno znamenje suda trebalo bi biti jasno vidljivo. Na digitalnoj platformi trebalo bi uzeti u obzir gdje je sudac smješten na zaslonu te kako su drugi sudionici poredani i raspoređeni ovisno o njihovoj ulozi u postupku.
- Važnu ulogu u stvaranju profesionalnog i ozbiljnog ozračja imaju i odgovarajuća rasvjeta i pozadina jer se time doprinosi očuvanju integriteta suda i omogućuje mu se nesmetano održavanje ročića.
- Uporaba službenog jezika i izraza te načina oslovljavanja stranaka obvezna je za sve sudionike.
- Pobrinite se za to da se sudionici poštuju ustaljena pravila sudske etikete i dobre prakse, što uključuje sljedeće:
 - kako se obraćati sucu i drugim sudionicima;
 - kako zatražiti riječ;
 - pravila povezana s formatom i slijedom odvijanja određenog ročića;
 - posljedice za sudionike koji ometaju postupak; prema potrebi, upozoravanje takvih sudionika da će im se isključiti mikrofon.
- Imajte na umu da bi ročić na daljinu moglo potrajati i zahtijevati dodatne stanke za predah. Stanke bi trebale biti dovoljno česte (npr. pet do petnaest minuta svakih 60-90 minuta) kako bi se sprječilo oštećenje vida i bol u očima. Sudionicima bi trebalo dopustiti da se tijekom stanki kreću (izlaze iz prostorije ili zgrade).
- Promatrazite sudionike tijekom čitavog postupka kako bi bili sigurni da zaista sudjeluju (npr. provjeravajte je li se slika na zaslonu zamrzala itd.) te poduzmite žurne i primjerene korake ako se javе ikakve teškoće. Ako neki sudionik nije bio u mogućnosti pratiti postupak, možda ćete mu morati ponoviti što se u međuvremenu zbivalo.
- Kako biste osigurali nesmetano odvijanje ročića na daljinu, trebali biste se osloniti na pomoć ostalog sudskog osoblja, pa tako i stručnjaka za IT ako su dostupni.

Postupanje sa sudionicima koji ometaju ročište te posljedice i sankcije za ometanje ročišta

Kao sudac dužni ste održavati i osiguravati red tijekom ročišta. To uključuje i sankcioniranje svakog sudionika koji svojim postupanjem ometa ročište. Pri postupanju sa sudionicima koji ometaju ročište trebali biste poštovati međunarodne i domaće standarde. Ako za ročišta na daljinu nisu donesena nikakva posebna pravila, trebala bi se primjenjivati ista pravila koja se odnose i na ročišta koja se održavaju uz fizičku prisutnost sudionika.

- U zemljama u kojima je to primjenjivo, stranke bi trebalo podsjetiti da se pokušaj snimanja ili prenošenja odnosno snimanje ili prenošenje sudskega postupka, uključujući njegove pojedinačne slike, smatra kaznenim djelom. Stoga je snimanje fotografija ili videozapisa nezakonito i kad je riječ o ročištu koje se održava na daljinu.
- Stranke bi trebalo podsjetiti da se kaznenim djelom smatra i davanje lažnog iskaza.
- Stalnom podsjećanju svih sudionika na tu činjenicu moglo bi pripomoći i ako bi se na zaslonu tijekom ročišta prikazivalo upozorenje u tom smislu.
- Trebali biste pratiti sudjelovanje i ponašanje sudionika tijekom ročišta kako biste osigurali da mu posvećuju punu pozornost i da su u potpunosti uključeni.
- Upozoravajte sudionike na problematično ponašanje.
- Prema potrebi, isključite im mikrofon.
- Odredite stanku ili odgodite ročište.
- Ovisno o domaćem pravu i javnim politikama, sudionika koji ometa postupak udaljite s ročišta ako njegova prisutnost nije obvezna.
- Ovisno o zakonima i propisima svoje zemlje, izrecite novčanu kaznu ili kakvu drugu sankciju za ometanje postupka.

Na kraju ročišta:

- Još jednom provjerite jesu li sve stranke bile u mogućnost pratiti postupak.
- Ako je primjereno, donesite odluku, a ako nije, obavijestite stranke o tome kada bi je mogle dobiti.

D. Komunikacija između stranke i odvjetnika

Komunikacija između stranke i odvjetnika zajamčeno je pravo. Tijekom ročišta na daljinu moguće ju je osigurati na razne načine. Za potrebe ročišta neophodno je pronaći programske platforme koje nude odgovarajuće mehanizme i funkcionalnosti kojima se omogućava privatna i povjerljiva komunikacija. Neki od primjera su i sljedeći:

- „**Odvojene prostorije**“ – Određene platforme nude zasebne odvojene prostorije koje se mogu koristiti za privatnu i sigurnu komunikaciju između dvaju ili više korisnika.
- **Mogućnost „privatnog čavrljanja“** – Određene platforme nude mogućnost odvojenog privatnog čavrljanja koja se tijekom ročišta može koristiti za komunikaciju između odvjetnika i stranke.
- Predlaganje odvjetniku i njegovoj stranci **da si isključe mikrofon** kako bi i dalje mogli nazočiti ročištu, ali tako da ih drugi ne mogu čuti.
- „**Ostavljanje stranke nasamo**“ – Sud može odrediti kratku stanku i zamoliti ostale sudionike da na određeno vrijeme napuste platformu.
- Uporaba **drugih privatnih kanala** – Sud bi sudionicima trebao omogućiti da komuniciraju pomoću drugih aplikacija ili telefonom dokle god za to nema nikakvih zakonskih ograničenja (primjerice, stranka bi sa svojim odvjetnikom mogla komunicirati preko WhatsAppa, dok bi se samo ročište održavalo na Zoomu).

E. Svjedočenje na daljinu

Opća razmatranja

U svako doba morate budno paziti, aktivno odgovarati i biti osjetljivi na potrebe i izazove na koje nailaze stranke i svjedoci koji daju iskaz na daljinu. Poglavito, morate vodi računa o svim osobama iz ranjivih skupina. S obzirom na neke od izazova povezanih s ocjenom vjerodostojnosti svjedoka na daljinu, možda biste trebali razmotriti mogućnost šire primjene pisanih iskaza danih pod prisegom.

Prema svjedocima i strankama koje daju iskaz na daljinu treba postupati s dostojanstvom i poštovanjem.

Priprema

- Razmotrite mogućnost održavanja predraspravnog ročića kako biste provjerili praktične i logističke mogućnosti suda i sudionika es.

Lokacija

- Iskaze bi trebalo davati s neutralnih i sigurnih lokacija.
- Sud može razmotriti mogućnost da u vlastitoj zgradi osigura prostorije iz kojih će svjedoci davati svoje iskaze. Te prostorije trebale bi biti opremljene računalom koje sadržava sve funkcionalnosti IT-a potrebne kako bi im se omogućilo sudjelovanje na ročiću.
- Ako sud ima povoda za zabrinutost zbog mogućeg utjecanja na iskaz, dotičnoj osobi, može naložiti davanje iskaza s neke službeno registrirane lokacije poput zgrade suda, prostorija nekog odgovarajućeg državnog tijela, odvjetničkog ureda koji zastupa stranku koja ga je pozvala za svjedoka ili ureda miritelja.
- Ako optuženik daje iskaz iz pritvora ili zatvora, ta lokacija ne bi smjela biti prepoznatljiva na temelju pozadine, odjeće optuženika ni bilo kakvih informacija na zaslonu ako bi to utjecalo na pretpostavku njegove nedužnosti.
- Ako osoba daje iskaz s neke privatne lokacije poput vlastitog doma, o toj bi adresi trebao obavijestiti sud.

Podrška za svjedoke

- Sud bi trebao raspolagati infrastrukturom za podršku za potrebe postupaka na daljinu, npr. posebnom prostorijom za ispitivanje svjedoka, prostorijom za članove obitelji, obrazovnom opremom i drugim sadržajima za članove obitelji ili djecu.

- Prema potrebi, svjedocima bi dodatnu podršku trebale pružiti stručne osobe (ili skrbnici).
- Svjedocima bi trebalo osigurati sudskega tumača ako ne govore službeni jezik suda. To katkad iziskuje uporabu posebnih programskih platformi ili posebno prilagođenih internetskih rješenja. Nemojte podcijeniti izazove održavanja ročišta na daljinu na više od jednog jezika. Ti su izazovi pozamašni i za njihovo prevladavanje nisu prikladne sve platforme. Ta se pitanja moraju riješiti unaprijed i o trošku suda.

Podrška i postupanje s ranjivim svjedocima

Posebnu pozornost trebalo bi u što ranijoj fazi posvetiti osobama iz ranjivih skupina, čak i ako vas same stranke na to nisu same prethodno upozorile. Ranjivost se može utvrditi na temelju čitavog niza čimbenika koji bi mogli ograničavati sposobnost pojedinca da sudjeluje u postupku. To se, primjerice, može zaključiti iz njihove životne dobi, stupnja zrelosti i mogućnosti razumijevanja, mentalnih ili tjelesnih sposobnosti, društvenog, kulturnog i etničkog podrijetla, njihovih osobnih prilika, vjerskih uvjerenja, ophođenja i govora, okolnosti navodnog kaznenog djela, drugih okolnosti, informacija iznesenih sudu ili pitanja koja im se postavljaju.

Sprečavanje i postupanje kod nezakonitog utjecanja na svjedoke

U okviru prava na pošteno suđenje i načela ravnopravnosti stranaka u postupku, svjedoci ne smiju biti izloženi nezakonitom utjecaju ili pritisku. Trebali biste:

- razmotriti što svjedok vidi na zaslonu u usporedbi sa slikom koju sami vidite;
- zamoliti svjedoka da se pred zaslonom smjesti tako da možete vidjeti njegove kretnje;
- zamoliti svjedoka da na početku iskaza dâ izjavu da nije izložen nikakvom nezakonitom utjecaju i da u prostoriji u kojoj se nalaze nema nikog osim njega;
- u slučaju ranjivih svjedoka, pa tako i maloljetnika, sud bi trebao razmotriti mogućnost da uz njih budu prisutne osobe koje im mogu pružiti stručnu pomoć;
- kod postupaka u kojima sudjeluju maloljetnici, isključiti mogućnost utjecanja roditelja na dijete, osobito ako je dijete žrtva spolnog zlostavljanja, pri čemu možete razmotriti i mogućnost isključivanja svakog roditelja ili skrbnika koji je zainteresiran za ishod postupka;
- razmotriti mogućnost korištenja usluga javnih bilježnika, ako su dostupne, kako biste:

- omogućili svjedocima da iskaz daju u pisanom i propisno ovjerenom obliku;
 - osigurali uredski prostor i tehničku opremu potrebnu za sudjelovanje svjedoka na ročištu koje se održava na daljinu;
 - provjerili identitet svjedoka i potom ga potvrdili pred sudom prije nego što ovaj uzme njegov iskaz;
- zamoliti svjedoka da vam dopusti da prostoriju u kojoj sjedi „razgledate“ preko kamere s njegova uređaja koju će pritom držati i okretati u raznim smjerovima. Prema potrebi, taj je postupak moguće ponoviti više puta tijekom ročišta;
 - zamoliti svjedoka da svoj iskaz daje iz prostorije sa samo jednim vratima, a zatim se pobrinuti da njegova kamera tijekom postupka bude okrenuta prema tim vratima. Zatim od svakoga tko uđe u prostoriju možete zatražiti da je smjesta napusti;
 - zamoliti svjedoka da sjedne podalje od zaslona kako biste mu onemogućili čitanje bilo kakvog sadržaja s računala. Ako postoji sumnja da je svjedok čitao unaprijed pripremljen tekst iskaza, razmotrite mogućnost da mu postavite dodatna pitanja kako biste se uvjerili je li tome doista tako;
 - ako je dopušteno, osigurati mogućnost povjerljivog čavrljanja, broj mobitela ili kakav drugi elektronički uređaj kako biste svjedoku omogućili da vam se izravno obrati bude li ga išta brinulo;
 - iskoristiti odvojene “prostorije“ na platformi kako bi svjedocima poslužile kao „čekaonica“ prije nego što im dopustite da „stupe u sudnicu“;
 - objasniti svjedocima i drugim sudionicima kako tijekom ročišta mogu privući vašu pozornost (npr. gestikulacijom, funkcionalnošću „čavrljanja“, izravnim postavljanjem pitanja itd.);
 - ako je na daljinu potrebno ispitati više svjedoka koji se nalaze na istom mjestu, postoji opasnost od njihove međusobne komunikacije. Ta opasnost može stvoriti dodatne logističke izazove koji se razlikuju ovisno o fizičkom uređenju dotičnog prostora, a moguće ju je umanjiti na više načina. Primjerice, sud može odabratи veću prostoriju s dovoljnim brojem slobodnih stolica na koje mogu sjesti oni koji su već dali iskaz, ali tako da ostanu u vidokrugu suda sve dok se ne dovrši ispitivanje svih svjedoka;
 - o svim tim pitanjima, kao i o opasnosti od nezakonitog utjecanja, povesti računa pri ocjeni vjerodostojnosti svjedoka.

Kada bi sud trebao prekinuti ili zaustaviti svjedoka u davanju iskaza?

- ako postoje tehnički problemi, primjerice, ako je veza loša;
- ako je svjedok izložen prisili ili prijetnji;
- ako nema dovoljnih jamstava da se svjedok nalazi u sigurnom okruženju;
- ako sud ne može utvrditi identitet svjedoka i ako ga nitko ne može sa sigurnošću prepoznati, u kojem bi slučaju davanje iskaza trebalo odgoditi do konačne potvrde njegova identiteta.

F. Javnost ročišta

- Potrebno je razmotriti zakonske zahtjeve i tehnička rješenja za otvaranje ročišta javnosti.
- Hoće li ročište biti otvoreno za sve ili samo za one koji su se prethodno registrirali ili su mu ovlašteni nazočiti? Ako je tako, kako će se upravljati njihovim pristupom (npr. pomoću prijava zaštićenih lozinkom itd.)?
- Hoće li za ročište biti potrebna prethodna registracija? Ročišta se mogu internetski prenositi široj javnosti ili manjem broju promatrača koji su se prethodno registrirali i predbilježili.
- Provjerite identitet sudionika koji su se prethodno registrirali kako biste osigurali djelotvorno sankcioniranje neovlaštenog snimanja ili prenošenja ročišta.
- Na samom početku ročišta upozorite promatrače, uključujući pripadnike šire javnosti i predstavnike medija, da je neovlašteno snimanje ili prenošenje ročišta nezakonito. Isto tako, uputite ih u posljedice takvog postupanja.
- U nekim se slučajevima snimka ročišta nakon njegova prijenosa uživo može objaviti na mrežnim stranicama suda ili internetskim platformama za dijeljenje videozapisa (npr. YouTubeu).
- Predstavnici medija mogu pomoći olakšavanju internetskog pristupa ročištu.
- Može se razmotriti i mogućnost da se u zgradi suda odredi posebna prostorija u kojoj će se novinarima na raspolaganje staviti sigurna veza za praćenje ročišta.

POGLAVLJE 6.

SIGURNOST, PRIVATNOST I POHRANA PODATAKA

Podsjetnik

- ✓ Ročišta na daljinu trebala bi se rukovoditi standardima iz GDPR-a i/ili drugih domaćih zakona i propisa o zaštiti podataka i privatnosti.
- ✓ Privatnost i sigurnost ključne su pretpostavke nepovredivosti podataka, a moguće ih je osigurati korištenjem enkripcijom zaštićenih platformi u oblaku, uspostavom sigurnosnog sustava i prethodnim sastavljanjem popisa sudionika.
- ✓ Trebali biste znati gdje se točno nalaze sudionici ročišta na daljinu.
- ✓ Razmotrite mogućnosti razmjene datoteka preko konferencijske platforme ili platforme za pohranu podataka u oblaku te izazove koji proizlaze iz korištenja e-pošte.
- ✓ Na sudu je da u konačnici odredi dokaznu snagu materijala pribavljenih na daljinu ili pomoću digitalnih sredstava

Autentikacija i sigurna pohrana dokumenata zahtijevaju sljedeće:

- ✓ Kopije poruka ili e-dopisa moraju sadržavati elektronički vremenski žig iz kojeg su vidljivi datum i vrijeme nastanka svake poruke te kontaktne podatke pošiljatelja.
- ✓ Ako već nisu u PDF-u, sud bi sve dokumente koje zaprimi trebao prebaciti u taj format i u njemu ih zaključati kako bi spriječio njihovo naknadno uređivanje ili mijenjanje.
- ✓ Pristup dokazima koje se razmjenjuje i pohranjuje u digitalnom obliku trebalo bi nadzirati, a broj pristupnih točaka ograničiti.
- ✓ Svaki dokazni podnesak i predmet sud mora jasno imenovati i pobrinuti se za to da ga se može lako naći.

Elektronički potpis:

- ✓ Suci i sudsko osoblje trebali bi biti upoznati s primjenom elektroničkih potpisa.

- ✓ Sudovi bi trebali razmotriti primjenu elektroničkih potpisa kao sredstva za autentikaciju dokumenata.
- ✓ Suci bi uvijek trebali provjeriti lokalna pravila suda radi potvrde valjanosti elektroničkih i digitalnih propisa, kao i politiku suda u pogledu e-potpisa.
- ✓ Elektronički potpis obično se svodi na elektroničko utipkavanje imena u odgovarajući prostor unutar dokumenta ili na dodavanje elektroničke slike potpisa.
- ✓ Digitalni potpisi obično predstavljaju sigurniju inačicu elektroničkih potpisa i sadrže jedinstvene znakove raspoznavanja svojstvene kako dokumentu tako i potpisniku, uključujući vremenski žig.
- ✓ Dokument koji sud uručuje, dostavlja ili izdaje u elektroničkom obliku obično se smatra potpisanim ako je ime utipkano u prostor gdje bi se inače nalazio potpis ili ako sadržava elektroničku ili skeniranu sliku potpisa.

Razmjena i pohrana:

- ✓ Pristup dokazima koje se razmjenjuje i pohranjuje u digitalnom obliku trebalo bi nadzirati, a broj pristupnih točaka ograničiti.
- ✓ U elektronički revizijski dnevnik trebalo bi evidentirati kad je pristupljeno datotekama i tko im je pristupio.
- ✓ U Smjernicama Odbora ministara iznose se korisne upute o pohrani, čuvanju i arhiviranju podataka.

A. Uvod

Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o električnim dokazima³⁰ sadržavaju niz temeljnih načela koja treba imati na umu pri postupanju s električnim dokazima:

- „Na sudovima je da ocijene možebitnu dokaznu snagu električnih dokaza u skladu s domaćim pravom.“³¹
- „Električke dokaze trebalo bi ocjenjivati jednako kao i druge vrste dokaza, poglavito s obzirom na njihovu dopuštenost, vjerodostojnost, točnost i cjelovitost.“
- „Postupanje s električnim dokazima ne bi trebalo dovoditi stranke u nepovoljan položaj ili jednoj od stranaka davati nepoštenu prednost u odnosu na druge.“
- „Potrebno je i postaviti pitanje koja je pravna osnova za dostavljanje dokaza u električkom obliku.“
- „Na prostoru EU-a primjenjuje se Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) koja se temelji na sedam načela, a to su: zakonitost, poštenost i transparentnost; ograničavanje svrhe; smanjenje količine podataka; točnost; ograničenje pohrane; cjelovitost i povjerljivost (sigurnost); i odgovornost.“
- „Trebali biste voditi računa o pitanjima povezanim s električnim dokazima, ali na strankama je da se pobrinu za sigurno dostavljanje podataka sudu.“

Nadalje, u skladu s načelom ravnopravnosti stranaka u postupku, u Smjernicama se navodi i sljedeće:

- „Postupanje s električnim dokazima ne bi trebalo dovoditi stranke u parničnom ili upravnom postupku u nepovoljan položaj. Primjerice, stranku ne bi trebalo onemogućiti u osporavanju vjerodostojnosti električnog dokaza, a ako sud stranci dopusti dostavljanje električnog dokaza isključivo u obliku ispisa, toj stranci ne bi trebalo onemogućiti dostavljanje odgovarajućih metapodataka radi dokazivanja pouzdanosti tog ispisa.“³²

³⁰ Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o električnim dokazima u parničnim i upravnim postupcima (koje je Vijeće ministara donijelo 30. siječnja 2019. na 1335. sjednici zamjenika ministara), CM(2018)169-add1final: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>

³¹ Vidjeti i Europski sud za ljudska prava, *García Ruiz protiv Španjolske*, br. 30544/96, točka 28.

³² Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o električnim dokazima u parničnim i upravnim postupcima (koje je Vijeće ministara donijelo 30. siječnja 2019. na 1335. sjednici zamjenika ministara), CM(2018)169-add1final: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>

Kako je objasnio Odbor ministara:

- „[E]lektroničke dokaze ne bi trebalo ni diskriminirati niti im davati prednost u odnosu na druge vrste dokaza.“
- „[S]udovi bi trebali zauzeti neutralan stav prema tehnologiji. To znači da bi trebalo prihvati svaku tehnologiju kojom se dokazuje vjerodostojnost, točnost i cjelevitost podataka.“

GDPR i domaći zakoni o zaštiti podataka i privatnosti primjenjivat će se na ročišta na daljinu i komunikaciju u sudskim postupcima na prostoru EU-a, a obrada osobnih podataka izvan EU-a može podlijetegati uređenjima zaštite podataka koja su istovjetna onima iz GDPR-a.

B. Vrste dokumentarnih dokaza

Dokumentarni dokazi obuhvaćaju e-poštu, fotografije, videozapise itd. bilo u fizičkom ili u elektroničkom obliku. Najčešće vrste dokaza koji se razmjenjuju na ročištima na daljinu su dokumenti, e-pošta, videozapis i tekstualne poruke. Kad je riječ o materijalnim dokazima (oružju itd.), predmeti se mogu fotografirati ili snimiti, a te slike ili snimke mogu se zatim staviti na uvid dijeljenjem zaslona.

- Sud mora dopustiti dostavljanje digitalnih dokaza u elektroničkom obliku. Prema potrebi, sud mora uputiti stranke u taj postupak i osigurati tehničke uvjete za razmjernu i korištenje takvih dokaza.
- Kao sudac, elektroničke dokaze morate u svako doba čuvati na elektroničkim uređajima koje nadzirete sami ili ih nadzire sud.

C. Pitanja privatnosti i povjerljivosti

Privatnost i sigurnost ključne su prepostavke nepovredivosti podataka, a nepovredivost podataka presudna je za pošteno suđenje. Privatnost se može osigurati na sljedeće načine:

- Sudovi bi se trebali koristiti enkripcijom zaštićenim videokonferencijskim platformama u oblaku.
- Kao što je već rečeno, svakako je uputno da se sudionici kad god je to moguće ročištima na daljinu priključuju stabilnom internetskom vezom uspostavljenom preko LAN-a/Etherneta, a ne pomoću bežičnih (WiFi) priključaka. Sud bi u to trebao uputiti sudionike prije ročišta.
- Pri vođenju postupka na daljinu, sud bi za potrebe svakog ročišta trebao raspolagati sigurnosnim sustavom i odrediti stručnjaka za IT koji će pratiti ispravnost elektroničkih postavki sustava i pružati tehničku podršku.
- Sa strankama bi trebalo unaprijed dogovorno utvrditi i dostaviti im popis sudionika s njihovim punim imenom i prezimenom, stručnim zvanjem i podacima o lokaciji s koje će se priključiti ročištu. Ako je ročište otvoreno za javnost i/ili će ga pratiti mediji, sudionike bi o tome trebalo unaprijed obavijestiti.
- Vi ili vaš stručnjak za IT smijete dopustiti da se ročištu na daljinu priključe isključivo osobe s odobrenog ili prethodno prijavljenog popisa sudionika, ovisno o unaprijed dogovorenim uvjetima u pogledu javnosti ročišta.
- Trebala bi postojati mogućnost odvajanja u zasebne virtualne prostorije, a pristup tim prostorijama trebalo bi zaštititi lozinkom.

Ako je ročište javno, potrebno je zaštititi pravo na privatnost. Kao sudac, dužni ste primjenjivati razne alate i pobrinuti se za postizanje te ravnoteže:

- Naučite se služiti platformama. Upoznajte se s postavkama i svojstvima uobičajenih platformi, kao i sa zaštitom privatnosti sudionika i nazočnih pripadnici javnosti.
- Pripadnici javnosti koji žele nazočiti ročištu, pa tako i predstavnici medija, mogu od suca zatražiti da im dopusti sudjelovanje.
- Ako je ročište od velike javne važnosti i ako je otvoreno za javnost, uvijek biste trebali tražiti dodatne tehničke mehanizme zaštite radi provjere identiteta svih ovlaštenih sudionika koji su zatražili virtualni pristup.
- Kao sudac, odgovorni ste za prenošenje ročišta. Presudno je da se pripadnike javnosti i predstavnike medija unaprijed upozna s postupkom kako bi se promicalo pridržavanja pravila i spriječilo neovlašteno ometanje postupka ili neprimjerena uporaba snimki sa suđenja.

- Ako se za prenošenje ročića koristi YouTube, na početku ročića trebalo bi jasno upozoriti da će se na njemu iznositi osobni podaci.
- Sudjelovanje pripadnika javnosti i predstavnika medija može se omogućiti preko sigurne poveznice.
- Čak i ako je ročić javno, trebali biste se uvijek razmotriti lokalne naloge za isključivanje svjedoka kako prethodno dani iskazi ne bi utjecali na svjedoke koje tek treba ispitati.

Prijetnje privatnosti mogu se podijeliti u nekoliko skupina:

Neovlašten pristup dokazima

Neovlašten pristup dokazima prilikom ročića na daljinu i razmjena digitalnih dokaza mogu dovesti do narušavanja privatnosti i ugroziti čitav sudski postupak.

Lokacija

Morate znati gdje se točno nalaze stranke i svjedoci koji sudjeluju u postupku na daljinu. Njihova lokacija može predstavljati prijetnju za sigurnost i privatnost, osobito u slučajevima nasilja u obitelji. U nekim zemljama svjedoci su dužni prisegnuti da nitko drugi nije prisutan niti ih sluša. Kao što je već rečeno, da bi se ograničilo bilo kakvo uplitanje te vrste, mogu se primjeniti metode kao što je traženje svjedoka da polako prođe kamerom po prostoriji kako bi dokazao da je zaista sam.

Razmjena datoteka

Razmjena datoteka preko konferencijske platforme ili platforme za pohranu podataka u oblaku sigurnija je od korištenja e-pošte. Međutim:

- Morate uvijek voditi računa o osjetljivosti podataka, vrsti ročića o kojoj je riječ i potrebnoj razini sigurnosti.
- E-pošta naširoko je dostupna, ali katkad ne predstavlja osobito sigurno rješenje za prijenos osjetljivih podataka. Poruke e-pošte mogu sadržavati greške kao što su pogrešan naslov poruke, izostanak datoteke koja se trebala nalaziti u privitku ili prilaganje datoteke koja nema nikakve veze s predmetom. Datum slanja i zaprimanja može stvoriti pomutnju oko toga koja je verzija najaktualnija. Osim toga, poruke e-pošte su s gledišta sigurnosti česte točke ulaska štetnih virusa i zlonamjernih računalnih programa.³⁴

³⁴ Savezni istražni ured (FBI) (2021.), *Resursni centar za sigurnosnu politiku CJIS-a* [na internetu]. Dostupno na: <https://www.fbi.gov/services/cjis/cjis-security-policy-resource-center>

D. Autentikacija dokumenata i jamstvo sigurnosti podataka

Manipuliranje podacima i njihovo mijenjanje predstavljaju značajne rizike za nepovredivost dokaza. Elektronički dokazi mogu se mijenjati kako bi se preinačili datum i vrijeme njihova nastanka te njihov sadržaj. Dobra praska postupanja s dokazima važna je radi osiguravanja zaštite digitalnih dokaza od namjernih i nemamjernih izmjena.³⁵

- Dokaze bi trebalo dostavljati u njihovom izvornom obliku.
- Stranka koja se poziva na neki dokaz trebala bi biti u mogućnosti iznijeti podatke koje govore u prilog njegovoj vjerodostojnosti, kao što su metapodaci i potvrde dobivene od pružatelja usluga povjerenja.
- Sud bi uvijek trebao razmotriti pouzdanost dokaza, pa tako i njihova izvora.
- Snimke zaslona s prikazom poruka korisne su i sadrže podatke koji omogućuju utvrđivanje identiteta jer poruku povezuju s njezinim pošiljateljem. Za potrebe autentikacije može poslužiti iskaz ili pod prisegom dana izjava da kopija predstavlja vjerodostojan i točan prikaz tekstualnih poruka.
- Po mogućnosti, kopije tekstualnih poruka ili poruka e-pošte trebale bi sadržavati vremenski žig iz kojeg su vidljivi datum i vrijeme nastanka svake poruke te kontaktne podatke pošiljatelja (broj telefona i/ili adresu e-pošte).³⁶
- Kako bi se spriječile njihove izmjene, sve bi dokumente trebalo prebaciti u PDF-format i u njemu ih zaključati.
- Javnobilježnička ovjera dokumenata često se koristi kao način osiguravanja vjerodostojnosti sudskih isprava i izjava stranaka. Međutim, ona može biti skupa s obzirom na utrošeno vrijeme i novac.

Domaćim zakonodavstvom i pravilima odredit će se potrebne pretpostavke za autentikaciju dokumenata. Tu se, primjerice, može raditi o sljedećem:

- da je dokument podnesen u elektroničkom obliku i popraćen dopisom;
- da je dokument podnesen uz elektronički potpis.

Elektronički potpisi

Za vođenje sudskog postupka na daljinu ključno je da se dokumenti dostavljaju sudu tehnološkim i elektroničkim sredstvima. Sudovanje na daljinu bit će fleksibilnije budu

³⁵UNODC (2021.), *Kibernetički kriminal, Modul 6. Ključna pitanja: Postupanje s digitalnim dokazima* [na internetu]. Dostupno na: <https://www.unodc.org/e4j/en/cybercrime/module-6/key-issues/handling-of-digital-evidence.html>

³⁶Tekstualne poruke kao dokaz: kratke upute za postupanje, MassLegalServices, 24. listopada 2019., <https://www.masslegalservices.org/content/text-messages-evidence-how-overview>

li sudske uprave u mogućnosti osigurati da se sucima i osoblju omogući elektroničko potpisivanje određenih dokumenata. Suci i sudska osoblje trebali bi biti upoznati s primjenom elektroničkih potpisa kako bi mogli rješavati pitanja kao što su utvrđivanje identiteta i provjera autentičnosti i vjerodostojnosti elektroničkog dokumenta.

Sudovi bi trebali razmotriti i mogućnost primjene elektroničkih potpisa kao sredstva za autentikaciju dokumenata pri iznošenju dokaza.³⁷ Uredbom eIDAS³⁸ postavlja se okvir za korištenje elektroničkih potpisa i usluga autentikacije.³⁹

Elektronički potpis je „svaka vrsta potpisa u elektroničkom obliku“.⁴⁰ U Uredbi eIDAS⁴¹ „elektronički potpis“ definira se kao „podaci u elektroničkom obliku koji su pridruženi ili su logički povezani s drugim podacima u elektroničkom obliku i koje potpisnik koristi za potpisivanje“.⁴²

Pod uvjetom da je u skladu s mjerodavnim propisima,⁴³ elektronički potpis imat će jednak status kao i vlastoručan potpis i tumačiti se kao namjera potpisnika da bude obvezan uvjetima potписанog dokumenta.⁴⁴

Uredbom eIDAS⁴⁵ utvrđuju se tri razine elektroničkog potpisa:

- „običan“ elektronički potpis,
- napredan elektronički potpis i
- kvalificirani elektronički potpis.

³⁷ Autenti (2021.), *Koje se metode mogu koristiti za autentikaciju osoba koje stavljam elektronički potpis?* [na internetu]. Dostupno na: <https://autenti.com/en/blog/what-methods-can-be-used-to-authenticate-people-who-place-an-electronic-signature>

³⁸ Europska komisija (2021.), *Oblikovanje digitalne budućnosti Europe: Uredba eIDAS* [na internetu]. Dostupno na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/eidas-regulation>; Uredba (EU) br. 910/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 23. srpnja 2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na unutarnjem tržištu i stavljanju izvan snage Direktive 1999/93/EZ, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj>. Uredba o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na unutarnjem tržištu poznata je i kao „Uredba eIDAS“.

³⁹ Za dodatne smjernice vidjeti <https://rm.coe.int/cepej-2021-15-en-e-filing-guidelines-digitalisation-courts/1680a4cf87>; <https://www.coe.int/en/web/cdcj/activities/digital-evidence>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0910&qid=1645791279459&from=EN>; <https://matsne.gov.ge/ka/document/40>

⁴⁰ Cryptomathic (2021.), *Što je elektronički potpis?* [na internetu]. Dostupno na: <https://www.cryptomathic.com/products/authentication-signing/digital-signatures-faqs/what-is-an-electronic-signature>

⁴¹ Uredba (EU) br. 910/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 23. srpnja 2014. o elektroničkoj identifikaciji i uslugama povjerenja za elektroničke transakcije na unutarnjem tržištu i stavljanju izvan snage Direktive 1999/93/EZ.

⁴² eIDAS, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

⁴³ eIDAS u Europskoj uniji: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>; NIST-DSS u SAD-u, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/FIPS/NIST.FIPS.186-4.pdf>; i ZertES u Švicarskoj, Razumijevanje ZertES-a – švicarskog federalnog zakona o elektroničkim potpisima, <https://www.cryptomathic.com/news-events/blog/understanding-zertes-the-swiss-federal-law-on-electronic-signatures>

⁴⁴ Što je elektronički potpis? <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

⁴⁵ Uredba eIDAS, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

Običan elektronički potpis može se odnositi na ispisivanje vašeg imena u poruci e-pošte.⁴⁶

Prema članku 26. Uredbe eIDAS, naprednim elektroničkim potpisom smatra se elektronički potpis koji ispunjava sljedeće zahtjeve:

- „(a) na nedvojben način je povezan s potpisnikom,
- (b) omogućava identificiranje potpisnika,
- (c) izrađen je korištenjem podataka za izradu elektroničkog potpisa koje potpisnik može, uz visoku razinu pouzdanja, koristiti pod svojom isključivom kontrolom; i
- (d) povezan je s njime potpisanim podacima na način da se može otkriti bilo koja naknadna izmjena podataka.⁴⁷

Infrastruktura javnog ključa (PKI) najkorištenija je tehnologija, a počiva na primjeni certifikata i kriptografskih ključeva.⁴⁸

Prema definiciji iz članka 3. Uredbe eIDAS, kvalificirani elektronički potpis (QES) je „napredan elektronički potpis koji je izrađen pomoću kvalificiranih sredstava za izradu elektroničkog potpisa i temelji se na kvalificiranom certifikatu za elektroničke potpise“.⁴⁹ Sredstva za izradu elektroničkih potpisa definirana su kao „konfigurirani softver ili hardver koji se koristi za izradu elektroničkog potpisa“, a mogu obuhvaćati pametne kartice, SIM-kartice i USB-prikљučke. Ako uređaj nije u fizičkom posjedu potpisnika, mogu se koristiti i „sredstva za izradu elektroničkog potpisa na daljinu“.⁵⁰

⁴⁶ Što je elektronički potpis? <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

⁴⁷ Uredba eIDAS članak 26., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

⁴⁸ Što je elektronički potpis? <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

⁴⁹ Uredba eIDAS članak 3., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0910&from=EN#d1e791-73-1>

⁵⁰ Što je elektronički potpis? <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/wikis/display/CEFDIGITAL/What+is+eSignature>

E. Razmjena i pohrana

Pristup dokazima koje se razmjenjuje i pohranjuje u digitalnom obliku trebalo bi nadzirati, a broj pristupnih točaka ograničiti. U elektronički revizijski dnevnik trebalo bi evidentirati kad je pristupljeno datotekama i tko im je pristupio. U Smjernicama Odbora ministara⁵¹ iznose se korisne upute o pohrani, čuvanju i arhiviranju podataka:

- „Elektroničke dokaze trebalo bi pohraniti na način kojim će se očuvati njihova čitljivost, dostupnost, cjelovitost, vjerodostojnost, pouzdanost te, prema potrebi, povjerljivost i privatnost.“⁵²
- Trebalo bi ih pohraniti u njihovu „izvornom obliku“ (tj. ne u obliku ispisa) i u skladu s mjerodavnim zakonima.⁵³
- „Trebalo bi dugoročno zajamčiti čitljivost i dostupnost pohranjenih elektroničkih dokaza, uz vođenje računa o razvoju informacijske tehnologije.“⁵⁴
- „U svako doba trebalo bi čuvati nepovrednost elektroničkih dokaza.“⁵⁵
- „Sudovi bi elektroničke dokaze trebali arhivirati u skladu s domaćim pravom. Elektroničke arhive trebale bi ispunjavati sve sigurnosne zahtjeve te jamčiti nepovrednost, vjerodostojnost, povjerljivost i kvalitetu podataka kao i poštovanje privatnosti.“⁵⁶

⁵¹ Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o elektroničkim dokazima u parničnim i upravnim postupcima (koje je Odbor ministara donio 30. siječnja 2019. na 1335. sjednici zamjenika ministara), CM(2018)169-add1final: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>

⁵² Ibid, Smjernice: „Pohrana i čuvanje“, točka 25., str. 11.

⁵³ Ibid, Obrazloženje Smjernica: „Pohrana i čuvanje“, točka 44., str. 26.

⁵⁴ Ibid, Smjernice: „Pohrana i čuvanje“, točka 27., str. 11.

⁵⁵ Ibid, Obrazloženje Smjernica: „Pohrana i čuvanje“, točka 46., str. 27.

⁵⁶ Ibid, Smjernice: „Arhiviranje“, točka 28. str. 11.

Financirano sredstvima Vlade Sjedinjenih Država.

CEELI Institute

Villa Grébovka
Havlíčkovy Sady 58
120 00 Prague
Czech Republic

www.ceeliinstitute.org
office@ceeli.eu